د لوی مخلص د کلام
لغوي زېرمه

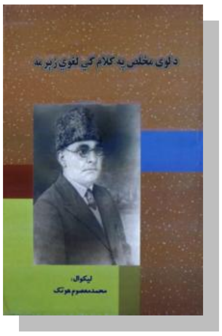

لیکوال
محمد معصوم هوتک

۲۰۱۰ع

Ketabton.com
www.hotakonline.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص څوک وو؟[1]

ارواښاد حاجي ولي محمد خان مخلص (۱۲۵۹ - ۱۳۲۱ش)[2] د سلطان محمد خان کاکړ زوی او د کندهار ډېر مشهور ادبي شخصیت تېر سوی دئ. د ده انتقادي او اصلاحي اشعار او پر ځنګ ئې د ده ظرافت هغه څه ول، چي د ده نوم ئې خپلو معاصرینو ادیبانو او شاعرانو او دغه راز خپل اولس ته وروپېژندلی وو. ارواښاد لوی مخلص د هغه ادبي خوځښت خورا پیاوړی ملګری وو چي په کندهار کي د پښتو ادبي انجمن تر جوړېدو دمخه او وروسته په دغه تاریخي علمي او ادبي حوزه کي څپور کښلی وو.

لوی استاد علامه عبدالحی حبیبي (۱۲۸۹ - ۱۳۶۳ش) د ده په باب کښلي دي: "مخلص زموږ د ادبي مرکي روڼ څراغ او په کندهار کي د نوي فکر او تجدد پر آسمان ځلاند ستوری ؤ. دا سړی زما د ځلوېښتو کالو خواخوږی اشنای او په ادبي حرکت او ژبني فعالیت کي تکړه ملګری ؤ[3]". ارواښاد قیام الدین خادم (۱۳۲۵ - ۱۳۵۸ش) چي د دغه ادبي خوځښت پر وخت په کندهار کي اوسېد او په دغه خوځښت کي شامل سړی وو، د ارواښاد لوی مخلص په باب کښلي دي:

(1) دا رساله ما په ۱۹۹۷ع کال کښلې ده خو دیارلس کاله وروسته مي بیا وکتله او ځیني زیاتوني مي پکښې راوستلې (هوتک).

(2) د ده د زېږېدلو او مړیني نېټې زموږ په معاصرو تذکرو او کتابو کي د یوه کال توپیر لري. په اوسني لیکوال (نوی چاپ - ۱۰۴۱مخ کي د علامه حبیبي د پښتو ادب لنډ تاریخ - ۲۲۵مخ په حواله ۱۲۷۰ ش کښل سوی دئ او زیاته کړې ئې ده چي دا نېټه د اوسني لیکوال په لومړي چاپ کي سهواً (۱۲۷۷ش) چاپ سوې ده. د "لوی مخلص کلیات" نومي مجموعې (۱۳۵۱ ش چاپ) د سریزي په (ج مخ) کي ئې دا نېټه ۱۲۵۹ش کښلې ده. د مړیني نېټه ئې هم په اوسني لیکوال کي "د ۱۳۲۱هـ کال د دلو د میاشتي پر ۲مه د جمعې په ورځ" لیکلې ده خو د "لوی مخلص کلیات" په (هـ مخ) کي بیا د ده وفات "د ۱۳۲۱ شمسي کال د شنبې په ورځ د د لوي په ۳ نېټه" بللی دئ. زماخیال ته دا سي راځي چي لوی مخلص صاحب د ۱۳۲۱ش کال د دلوي پر دوهمه د جمعې په ورځ مړ سوی او په دا سبا ئې (د دلوي دریمه د شنبې ورځ) خاورو ته سپارل سوی دئ.

(3) د لوی مخلص کلیات - (و مخ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

"که څوک ګرځي ګرځي چي داسي یو سړی پیدا کړي چي د هغه دوستي او بغض د وطنیت او ملیت په نقطه مبني وي نو ګومان کوم چي سترګې به شي نو آخر به ئې زړه په مخلص خوږ شي[4] ".

اروابناد عبدالقدوس نجیب (۱۳۰۲ - ۱۳۸۴ش) د لوی مخلص ادبي و هنري کمالونه داسي بیانوي:

"مرحوم مخلص خو زموږ د کندهار یو منلی شاعر ؤ چي شعر ئې پخوانی او سلاست ئې عوامو او خواصو منلی دئ. ده پخپلو احتماعي اشعارو کي د رشوت، خیانت، ظلم او نورو اجتماعي معائبو په کلکه غندنه کړې (ده)... عشقي اشعار ئې هومره له سوزه ډک دي چي په بې میني زړو کي د میني جذبه پیدا کوي او د مینو زړو د عشق اور لا تازه کوي، د طنز او ظرافت مقولې ئې چي پر اجتماعي اصلاحاتو بنا دي، تر اوسه پوري له زړو څخه نه دي محوه شوي او د صداقت او وطنخواهۍ صفت ئې په هر محفل کي کیږي، د موسیقۍ استادان ئې د موسیقیدانۍ د مهارت یادونه کوي او وایي اکثره اشعار ئې د موسیقۍ پر اوزانو برابر جوړ کړي دي...[5] ".

د لوی مخلص کلیات د غلام محی الدین ایوبي په اهتمام او تصحیح په ۱۳۵۱ش کال په کندهار کي د احمد شاه بابا د کتاب چاپولو موسسي له خوا چاپ سوي دي. د رباعیاتو مجموعه ئې هم تر کلیات دمخه په ۱۳۳۲ ش کال[6] د نوموړي ایوبي په همت د کندهار مطبعي له خوا چاپ سوي ده.

---

(4) اوسني لیکوال: ۱۰۴۱مخ د ۱۳۱۷ کال د سالنامې په حواله.

(5) د لوی مخلص کلیات: ی - ک مخونه

(6) دا نېټه د لوی مخلص په کلیات کي ۱۳۳۳ش ده چي غالباً به چاپي تېروتنه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوی مخلص زوی اروابناد عبدالرووف مخلص (۱۳۰۱ - ۱۳۴۲ش) هم د پښتو ژبي نقاد شاعر وو. د ده په باب دي لوستونکي د اوسني ليکوال (۱۰۴۵مخ - نوی چاپ) وګوري.

د اروابناد عبدالرووف مخلص درېځ زامن پاته سوي دي.

د لوی مخلص د شعر او هنر په باب تاسي په تېرو کرښو کي د ده د عصر د پوهانو لنډ نظر ولووست چي زما د همدې کوچنوټي رسالې په پاڼو کي ئې همدومره یادونه ځایېږي. د لوی مخلص شعر له هنري لحاظه د لوړي درجې شعر نه دئ. ده شعر د ټولني د اصلاح له پاره وایه. د ده په اشعارو کي تر اندازې زیاتي لغوي زېرمي زه دي ته اړ کړم چي دغه قاموس ډوله رساله وکاږم. په دې کي مي دوه مقصده دي یو خو به د مخلص مرحوم د کلام په پوهېدنه کي له لوستونکو سره مرسته وکړي، بل به د لغاتو دغه زېرمه د پښتو لوی قاموس ته لار ومومي او تر ثبت وروسته به ئې ګوندي د رواج له پاره هڅه وسي. مخلص دا ټوله زېرمه د اولس له ژبي رااخيستې ده. له ځانه ئې د لغاتوماشين نه وو جوړ کړی. ما که ښايي په دې حاضره رساله کي ځيني مثالونه مکرر راوړي وي، درانه لوستونکي به مي معذور وګڼي ځکه د هر یوه مورد سره بېل دئ.

هيله ده د دې کوچنوټي رسالې په کښلو سره مي هغه مرحوم ته د خپل اخلاص او درناوی څرګندونه کړې او د پښتو ژبي کوچنوټی خدمت کړی وي.

محمد معصوم هوتک
۲۳ اکتوبر ۱۹۹۷ع
ټورنټو - کاناډا

(c) ketabton.com: The Digital Library

{الف}

آش:

آش يو راز خواړه دي. له اخبنلو اوړو څخه نري نري تارونه په چاړه جوړ کړي بيا ئې نو په اوبو کي وايشوي چي پاخه سول له مستو يا کروتو سره ئې ګډ کړي دپاسه باندي وچه نعنا يا شينشوبی ودوړوي او په کاچوغه ئې خوري. جوړ کړی وچ آش په دوکانو کي هم خرڅېږي. آش په هوسانه کتغ کي راځي او د اشرافو خورک دئ چي پښتنو ته د نورو اقوامو له خوا راغلی دئ.

ترښه زوی جار کړه روپۍ قورمي و آش
په بدی کي ئې بيا وژنه پر خشخاش
د ابا برستن به خرڅ وي پر بازار
چي اولاد د چا اخته سي په پلاش
(۱۷۳مخ)

آش بله معنا هم لري. د پسه يا اوزګړي پوستونه په اشخارو کي خيشتوي او وروسته ئې په مخصوصو تيغو سره له وړيو څخه پاکوي. له دغو پوستو څخه تر آش کولو وروسته څرمني جوړېږي. په کندهار کي د پسه او اوزګړو له پوست څخه جوړو سوو څرمنو ته (ساخت) وايي. له (ساخت) څخه په بوټونو کي کار اخيستل کېږي، سراجان د آس قيضي او تسمې او صحافان د کتابو د وقائي ببخونه هم څني جوړوي.

ارتاو:

(د لومړي توري په زور)

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو شی په زور (تاو ، قوت) سره غورځول. ځان له لوړه ځایه په قوت سره رااچول.

غم پر څه خوري د دنیا په کم و بېش
"مخلص" شکر کړه بېدای سې کا درویش
او که نه له لوړه غره کړه ځان ارتاو
که راضي نه ئې د لوی بادار په ویش
(۱۷۴مخ)

اررېی:
د خولې د خوند خرابېدل چې له ډېر خورک یا د معدې د خرابېدو له اسیته پېښېږي. څوک چې تر اندازې زیات خواړه وخوري. سهار ئې د خولې خوند خراپ، تېغ ئې بد او کله کله د نس ناسته هم ورته پېښېږي. دغه حالت ته "اررېی بدېدل" وایي. اررېی د خولې له لارې د معدې د باد خارجولو (تېغ) ته هم ویل کېږي. د اررېي بدېدلو علاج په فاقه (لوږه) سره کېدلای سي. په محلي علاج کي ورته د سپېرکۍ شومه وباسي او یوه ډکه پیاله سهار په نهاره په وچښي. په کندهار کي د "اررېي بدېدلو" ته (خوابدي) هم وایي. "د پلاني نن سهار خوابدي سوې وه، څو واره ئې خوا وگرزېدله، رنگ ئې تک ژړ اوښتی وو. کوروالا ئې د سپېرکۍ شومه ورواېستله او په وئې چښله. اوس ئې لږ څه رنگ ځای ته راغلی دئ". مخلص وایي.

ببېل دي نه کړه ښه او بد لمر و اوریځ
پر سر گرزوي درست عمر د نس برځ
یا په ډېر خواړه د شپې دي اررېی بد
یا له لوږي ئې ناتوانه تولهه ورځ
(۱۴۲مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارهټ:
په مځکه کي لوی ځاه، چي قطر ئې شپږ اووه متره وي، وکيني او د ځرخ په واسطه په مخصوصو سلواغو باندي اوبه ځني راباسي او پر مځکه ئې لګوي. له ارهټ څخه اوس د واټرپمپ په واسطه اوبه راباسي.
د ډيورنډخط د هاخوا پښتانه ارهټ ته (باوړی) وايي چي غالباً به هندی کلمه وي. د افغانانو د وروستي مهاجرت په ترځ کي د "باوړی" لغت د خط په دې خوا کي هم عام سوی دئ. لوی مخلص ويلي دي:

چي دي نس مردار رشوت ته کړ ارهټ
پکښې ځای دي خپل پردي کړه ګډوډ
نو له کوم لوري بې باسې ريشخندي
چي د سپي په څېر دي تبر کړ دا کلک هډ
(۱۵۳مخ)

په کلاسيک ادب کي ارهټ د "ارهټ" په شکل راغلی دئ. ميرزا خان انصاري وايي:

د وحدت په ځان له ځان سره بازي ده
د کثرت نوم ئې ارهټ کړ يا ګرداب شو
(ديوان - ۹۷ - مخ د ۱۳۵۴ش کال چاپ، کابل)

اړي:
مجبوريت، احتياج.

لوی مخلص وايي:
پر هر چا باندي کوم وخت ورځي اړي
بېوزلي څه پېغور نه ده د سړي
له هغه ليري کوه ځان په ژوندون

(c) ketabton.com: The Digital Library

څوک چي خپل او پردی ګډ سره لړي
(۲۰۸مخ)

اړی :
مجبوریت، محتاجی.

لوی مخلص د "اړی" لغت داسي راوړی دئ:
په سړو پسي نن ګرزو له اړی
کي کالي وي د خمتا او د وړی
سر په کار لرو چي ډک وي د مغزو
نه ترلې پر کوم تش کډو بګړی
(۲۰۹مخ)

ازانګه:
په نورو لهجو کي ئې (انګازه) بولي. انعکاس، آواز.

لوی مخلص راته وايي:
که ملګری سوې د بد سړي یو ګام
ته به هم سې د هغه په خوی بدنام
چي له لوړي سي پر مځکه را ارتاو
که مات نه سي ازانګه خوځي د جام
(۱۹۲مخ)

آش آش:
د کندهار پښتنانه حیواناتو او مرغانو ته په بېلابیلو حالاتو کي مختلف کلمات کاروي. د مثال په توګه، د دې له پاره چي حیوانات سم پر لار حرکت ته ادامه ورکړي، مختلف اوازونه ورته استعمالوي د (اش اش

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلمات خرو ته د تگ په وخت کي ویل کېږي. که وغواړي چي خر دي ودرېږي، (ایش) ورته ویل کېږي. اسانو ته د تگ له پاره (چو) او د درېدو له پاره (باش) یا یو بل راز اوازونه ویل کېږي. غوایانو ته د تگ له پاره (آو) وایي. اوښانو ته د چو کېدلو له پاره (ایخ ایخ) ویل کېږي.

لوی مخلص وایي:
نفس اخته کړو د دنیا په کش و پش
چي زړه نه کوي د خدای و لور ته کش
دا اوړېد غوړی به سم ولاړ نه سي پر لار
څو مچک په پسي نه وي یا اش اش
(۱۷۳مخ)

وایي چي په کندهار کي د کهندل خان د واکمنۍ قاضي القضات قاضي غلام به پر حیواناتو باندي د ظلم کولو بازخواست هم کاوه. په دغه وخت کي به خلکو خرو ته په ټوکو کي ویل "اشه اشه، قاضي غلام غوندي غاور لري".
انگېرل:
په پارسي (پنداشتن)، گڼل.

لوی مخلص وایي:
ټول به انگېرو له ځانه چي راپېښ سوه هغه پېښ
بد مو خوښ کړه نو که څه هم ښه کارونه نه دي لږ
(۳۳مخ)

اوربز:
بیت الخلاء، د حاجت رفع کولو ځای، مکان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وایي:
یو غریب ته کوم ظالم ګډ وو په رېز
نه سو کړای هغه محتاج ځني پرهېز
ما ویل دا هم ده هسي ناکامي
لکه څوک ناستي ته اړ وي د اورېز
(۱۲۷مخ)

په پورته رباعي کي "ناکامي" د ناچارۍ په معنا راغلې ده.

اووز:
څو ، څونه، څومره.

لوی مخلص وایي:
نن د هیچا پر زړه نسته دومره سوز
چي راوکاږي د بل له پښې څه زوز
هر سړی وینم د ځان په وير اخته
خپله کوته لویوي چي دا ئې اووز
(۱۲۸مخ)

دا لغت اوس د کندهار پښتنو له محاورې څخه ایستلی دئ او اوسني ځوانان ئې حتی په معنی هم نه پوهېږي. ډاکټر عبدالرازق پالوال ئې په خپلو لیکنو کي کاروي.

اوزګړی:
د بُزې (وزې) نر ته ویل کېږي. د تلفظ په وخت کي درې څپې وي او فشار ئې پر دوهمه څپه (ګاف) باندي راځي. دا لغت په نورو لهجو کي نسته او که وي هم فشار ئې پر وروستۍ څپه اچوي. لوی مخلص وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېلوي وينبه دنيا چندڼ او غز
خرخ به نه سي د اوزګړي پوست په خز
آب د هغه کام پر ځای چي ئې کالي
په لکو غوټو کي کم نه سي يو ګز
(۱۲۲مخ)

اوژغوني:
د اوزګړو او بُزو وربښتانو ته ويل کېږي. د پسه او اوښانو وربښتان وړی دي. وړی، تر اوژغونو پستې او نرمې او په بيه هم ارزاني وي. زيږو وړيو ته هم اوژغوني ويل کېږي. د وړيو کمبله د اوژغونو تر تغر ډېره ارزښتناکه وي. مخلص وايي:

لنډ برستن به ستا له مخه اوږدوي په کشبدو
د کمبلي پر ځای درکړي د اوژغونو زيږ تغر
(۲۸مخ)

اوږدغوږی:
د خره له پاره بل نوم دئ. غالباً به د پارسي (درازګوش) ژباړه وي. لوی مخلص په همدې معنا باندي داسي راوړی دئ:

نفس اخته کړو د دنيا په کش و پش
چي زړه نه کوي د خدای و لور ته کش
دا اوږدغوږی به سم ولاړ نه سي پر لار
څو مچک پــه پسې نه وي يا اش اش
(۱۷۳مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوسار:
د اسانو خولې ته کيزه اچوي او عين دغه راز وسيله چي د خرو له پاره جوړه سوې وي، (اوسار) نومېږي. لوی مخلص وايي:

د اصيل په خدمت تېر سه تر نفس
خير نسته په پالنه د ناکس
د سکاڼ ځای ته به ونه رسي مُشه
کي د زرو کړې اوسار، کته اطلس
(۱۷۲مخ)

"مُشه" يو راز خره ته ويل کېږی.

اوستری:
وروستی، آخره.

لوی مخلص راته وايي:
چي اوستری ورځ ارمانجن يو ماوتا
لا ړومبی ښه دئ چي ځان پوه کړو په دا
(۴مخ) - (۱۲۳مخ)

د کندهار پښتانه وايي: "اوستری ورځ نامرده ده".

اومړی:
ناغښتی تار، هغه تار چي غښتل سوی نه وي، سُست تار، اوم سپنسی، اوم تار.

د لوی مخلص په کلام کي لولو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اومړی تار مي غښتنی چي په وګنډم پرهار
رقیب راغی هم تار هم ئي پرهار کړ ګډ و وډ
(۲۵مخ)

اېغ:
سمدم، وچ کلک، شخ

د قبر مړی په لحد کي "اېغ" پروت وي.

دا لغت لوی مخلص داسي راوړی دئ:

که غریب د ناچارۍ سي درته اېغ
په منت سره ئي مه وهه په تېغ
ثوړېنګي کي دي کوم تړوک وي د ډوډۍ
چي نه کړې له هیچا څخه دریغ
(۱۷۹مخ)

{ب}

بابک:
د جوړښت له مخي د(بابا) تصغیري شکل دئ. خو په اصطلاح کي د (پلار) په معناډېر کارېږي.

"مخلص" بولم دا ګناه
د ادي و د بابک
(۵۰ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کندهار د نجونو په لوبو کي يوه لوبه "اژاتور" يا "اشاتور" نومېږي. دوې نجوني يو بل ته لاسونه سره ورکوي، په څرخ کښېوزي او مخصوصي بدلي وايي چي يوه برخه ئې داسي ده:

آبابکه پلاره! ولاکه مي واده کې، چي ډول د ادم خان نه وي، سورنا د فتح خان نه وي، اواري سرې غالۍ نه وي، پرناستي مسلۍ نه وي،...

اوس به ترباغ واورم، غونچه گلان به راوړم، يو به و لالي ته کم، يو به و تندي ته کم، تور مي پېکی دئ، شين خال مي زمری دئ،...

آبي بي ايمنې، په واله کي لمبېدې، موسی خان درباندي راغی، په جوپون کي پټېدې، جوپون پرې پرې، جانان ته خولګۍ ورکه سبا وخت دئ د مېلې، ...

آبی بي لايکي، کميس دي ليکي ليکي، سبا به دي واده کي، زانګو به زنګوې، ټک ټک د دروازې، تاسي وګورئ چي خپل دئ که پردی دئ، جګ نری سړی دئ، چټ کابُلی دئ...

باټ:
په درواغو سره د يو چا صفت کول، غرور، د سده وتل، خانتما.

لوی مخلص وايي:
زمانه کي ډېر مينده سي پـه ښه ساټ
خطا مه سه د هر تګ اشنا په باټ
که دي څه درلود په شپه او ورځ درځي
چي څه نه ويني تېرېږي به په تراټ
(۱۳۹مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو چا ته وائي: "ته ډېر غبنتلی سړی ئې، د زمري په جنګ ورتللای سې، په سره انګار ګډېدلای سې،..." دی هم وباتېږي اور ته لاس وروړي، لاس ئې مکوټ سي. خلک ئې پر ساده ګی باندي وخاندي.

باتي:
لاپی (لافي)، شاپي.

په کندهار کي د "باتو" له پاره "وهل" فعل کارېږي خو اوس ځيني لهجې د "ويشتل" فعل ورسره راوړي. دواړه سم دي.

لوی مخلص ويلي دي:
هوښ کوه په ډېرو باتو د هر چا مه سه غلط
کار دئ ببل، خبري ببلي په دنيا مه سه غلط
(۴۳مخ)

باړ:
د توپک پرله پسي ټکان (ډزي)، شليک.

لوی مخلص وايي:
چي ننګ شرم دي له ستر ګو څخه ولاړ
دا منم کار به دي هيڅ نه سي اوجاړ
ولي کور ودانول د بل په مال
خلک بد ګڼي د خور ولور تر باړ
(۱۲۵مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

بتې:
تود او سوځنده دښت، کوره، داښ، د نخودو او نورو غلو دانو د بريانولو طشت.

لوی مخلص راته ويلي دي:
چي شپانه په ژمي دوبي غېلي نــه پيايي پر بتې
نه به غوښي نه غوړي وي نه شيدې نه نور نعمت
(۱۳مخ)

بج:
غتې، پلن، غورس لرگی، سوتې.

لوی مخلص مرحوم وايي:
له غښتلي سره مه لوبړه په لج
ئي کم واک څه پرســوي د غاړي جج
ايرلا نه کوي هيڅ واری پر سري
څو ئي سم نه کړي له تن سره خپل بج
(۱۴۱مخ)

بد پوز:
قهرجن، مغرور، بدگوزاره، عصبي.

لوی مخلص وايي:
ظالم تل سر په هوا گرزي بد پوز
په مخ نښلي د هر چا لکه غالبوز
لوند بې ويني دی د شــرم په اوبو
پرېښودلی ژی اوبو نه راکړ راکوز

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۲۲مخ)

برخ:
(د لومړي توري په سکون او د دوهم په زور).
د نس د خاليگاه پرده، جمع ئې (برخې) دي.

لوی مخلص وايي:
موږ به نه سي پرړينگي د چا د خدای پر پارغريب
څو ئې پرې نه کړې په ډېرو څنگ وهلو د نس برخ
(۲۰مخ)

بروځ:
بروځه، په پارسي ورته (اشنان) وايي.

لوی مخلص وايي:
چي په ژوند له تنه ليري نه سي خيره د دنيا
بيا بې پاک نکړې تر مرگه په صابون و په بروځ
(۲۰مخ)

عام نوم ئې "بروځه" دئ. دلته د قافيې اړتيا د پای (هـ) ځني غورځولې ده. بروځه يو راز نبات دئ چي د کاليو په پرېمنځلو کي کار ځني اخيستل کېږي. پښتانه مړي ته په بروځه غسل ورکوي.

بگ:
غټ، په ونه جگ، بالغ، دنگ.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

را په غاړه ده د غم تربور گلوي
یو د بل په مخ کې تیک لکه بگ
(۵۰ مخ)

بگړۍ:
دستار، عمامه (عربي). په کندهار کې بگړۍ ته (لنگوټه) هم وايي چې سمه نو مونه نه ده. نوري لهجې "پگړۍ" ورته وايي.

لوی مخلص وايي:
لو بگړۍ غښتې پایخې
لخ پړکی پـــه ختو کلک
(۴۹ مخ)

په کندهار کې لو (لویه) بگړۍ تړل د پایلوچانو دود (رسم و رواج) وو. د ښار مهذبو خلکو خپل اولادونه نه پرېښوول چې بگړۍ تر ټاکلې اندازې لو بگړۍ وتړي. لو بگړۍ ته په کندهار کې "خَرَته بگړۍ" هم وايي. یو محلي شاعر ویلي دي:

خرته مې بگړۍ ده، په پښو مې دوبېلۍ ده، په غاړه مې سدرۍ ده، پر سر مې بلوخۍ ده.

په تولـه کندهارکې تر ما نسته دلاوره
یازیاته بزیاتره

"دوبېلۍ" یو راز موچنې ته ویل کېدله. "زیاته بزایتره" د پایلوچانو تکیه کلام وو او له هرې دوهمې یا درېمې خبرې سره به یې تکراراوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بوټي:
لرګي، د سونګ لرګي. په پارسي ئې "هيزم" بولي.

لوی مخلص وايي:
کور دي خواره مور د بوټو له نېستې
په زړوکو تودوي خپله تبې
ته د باندي لنډه غرو سره ورک
پر يوه کولک دي اېښې وي خولې
(۲۱۱ مخ)

په کندهار کي يوازي د سونګ لرګو ته (بوټي) وايي.

بوچ:
هغه څوک چي پزه ئې پيته وي. په پارسي ورته (بينی پچق) وايي.

لوی مخلص داسي ويلي دي:
شپه او ورځ چي په ګناه تېروي سوچ
بيا هوا که د جنت کړې خيال دي پوچ
د چړې نوم به ئې نه اخيست په ژوند
که لږ شرم وای په سترګو کي د بوچ
(۱۴۳مخ)

په دي څلوريځه کي "پزپرې کړي که شرم درلودای، د چړې نوم بې نه اخيستئ" متل ته اشاره ده.

بوخ:

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسانان د ژړا او غم په وخت کي شونډي بوڅي نيسي. "بوڅ " هغه چا ته ويل کېږي چي له غم يا خپگان له اسيته ئې شونډي بوڅي نيولي وي او خوابدی ناست وي.

لوی مخلص وايي:
خوشي ناست ئې په ډېر غم و ارمان بوڅ
ته يوازي نه ئې هسي حيران بوڅ
پورته کښېنه بنه و بد لري ژوندون
له تاوده ساړه ئې ټوله جهان بوڅ
(۱۴۵مخ)

بوده:
بارورونکی حيوان (څاروی).

لوی مخلص وايي:
ری دا وهم چي زوی دي زما لوی سي ببېدون
نه پوه نه دي کمال لري بوده دي وي ژاولن
(۷۴مخ)

بوړ:
(په اوږده واو).
اوبزنه غورمه (قورمه).

په هندوستان او پاکستان کي "بوړ" د غورمي په شان تريخ کتغ ته وايي چي د لعاب برخه ئې اوبزنه او نری وي.

لوی مخلص راته ويلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا تو ورځو بوږ پروت دئ سم د لاسې تودوې
ثوک چې وخوري و روغتيا ته ئې عاجزه وي ډاکتر
(۲۷مخ) - (۱۲۴مخ)

بوز:
(په اوږده واو)آس

کټ سامبال چې هـــديرې ته مو پر وړي
زمورِ په سر کې خيال د سکاڼ دئ يا د بوز
(۳۳مخ)
بوزکی:
د غالبوزو (مچيو) آواز. مجازاً د (خبنمبډلو) په معناکارېږي.

لوی مخلص وايي:
بدنيتي مسلک وطن کې سو آغاز
چې يو بل ته په بوزکي يو لکه تاز
که پخپله سو په کور کې سره جوړ
زما و ستا تر مېانځ به څه وکړي غماز
(۱۲۷مخ)

بوږ:
په (لس زره پښتو لغتونه) قاموس کي ئې "بوږ" ته کښلي دي: "آواز درشت".

لوی مخلص وايي:
مکره ستونی د هيچا په وينا بوږ
هسي هم مه سه چي خوري دي لکه خوږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټینګوه د زړه په غوږ کي دا وینا
ګوره سم سرې ته سم، کاږه ته کوږ
(۱۲۸مخ)

بونړ:
ورو ږغ، د مچ زون زونګ. په پارسي ئې (طنین) بولي (وګ: لس زره پښتو لغتونه).

مخلص وايي:
بې له خپل کاره بډای پر نور څه کونړ
نه په لوړ آواز خبرېږي نه په بونړ
که بې هیلي سلام ورکړي لا به دی
شادرګرزوي له قهره لکه شکونړ
(۱۹۷مخ)

بېډَوَن:
(د ډال او واو په زور).

په (لس زره پښتو لغتونه) کي ئې د غه لغت ته کښلي دي "غیر مهذب، ناتراش". ما هم دغي معنا ته په نزدې مفهوم سره اوربېدلی دئ. هغه څوک چي جسماً غټ خو د عقل له خوا پاته وي، خېله.

لوی مخلص وايي:
رى دا وهم چي زوی دي زما لوی سي بېډون
نه پوه نه دي کمال لري بوده دي وي ژاولن
(۷۴مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیورا:
ظلم، تعدا، بې انصافي، تېری.

په قاموسو کې د "بېوره" په شکل ثبت دئ. لوی مخلص ویلي دي:

نه دي مرگ دئ پر چا باندي نه دي تپ
د غوایي په خبر و هر دېوال ته دپ
که یو ځوک د رسره وکړي لږ بیورا
دا دي خیال دئ چي درست کور ئې کړئ در تپ
(۱۳۳مخ)

{پ}

پاج:
یو ډول نازک نفیس سونډي یا ورېښمین ټوکر دئ چي نارینه ئې د بگړۍ له پاره استعمالوي. د پاج جامې زما (هوتک) نه یادېږي خو بگړۍ ئې اوس لا هم په کندهار کي رواج لري.

لوی مخلص ویلي دي:
نه سوم پوه چي دا ځای د خندا دئ که ژړا
زه غمخور د میني نس ډوډۍ غواړي تن پاج
(۱۷مخ)

پانیات:
عبرت، پند اخیستل.

لوی مخلص وایي:
نه په غم سوم د ناموس نه د وطن

(c) ketabton.com: The Digital Library

"مخلص" خوښ په ارامي يم د خپل تن
راپاڅېږئ ورونو مخ مي کئ راتور
چي نور وکـړي څه پانيات زما په کتن
(۱۹۷مخ)

پايخوړ:
پس مانده، پس خورده، پاته سوې برخه.

لوی مخلص وايي:
له لېوه سره د بل پر مال سوې جوړ
هسي نه چي د خپل موټ په زور دي خوړ
د گيدړ په څېر تل خوښ ئې په دا خال
چي له نورو سي در پاته کوم پايخوړ

پړ:
ملامت، مغلوب (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
کار د ژوند دي نه کړسم "مخلص" ناپوه
پای به پړ له دنيا تللی ئې عبث
(۱۷مخ)

پرچ:
له پزي څخه د ساه وتلو په وخت آواز، عطسه، پرچې.

په دې لاندي بيت کي لوی مخلص مجازاً د (تکبر) په معنا راوړی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم خواري ده هم د میني په اورسون
راپسي لا د غماز د پزي پرچ
(۱۸مخ)

پسخند:
رخشند ، ریشخند ، ډرې.

لوی مخلص وايي:
سولي هسي د شیخۍ پــه لومه بند
چي ځان بنه گڼي په بل وهي پسخند
خوشي کړي د نالیدلي خوب تعبیر
د خپل کار مآل چي نـه وي درخرگند
(۱۴۹مخ)

پښ:
آهنګر.

لوی مخلص وايي:
نه به یوم لرو نه سپاره نه تبره توره چاره
که پښ نه ټکوي اوسپني د خپل مټ په قوت
(۱۴مخ)
که دي نه وي د بابا د میراث کرښ
په درانه سوټک ئي مومه لکه پښ
چي پر بل ئي نس تاوان که وي اصیل

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلا و گرزه پر هغه د بنگښ[7]
(۱۷۵مخ)

پلاش:
د قمار يو ډول دئ چي په ورقو (پتو) سره کېږي.

لوی مخلص ويلي دي:
تر ښه زوی جار کړه روپۍ قورمې و آش
په بدۍ کې ئې بيا وژنه پر خشخاش
د ابا بړستن به خرڅ وي پر بازار
چي اولاد د چا اخته سي په پلاش
(۱۷۳مخ)

پلمه:
بانه (بهانه).

لوی مخلص ويلي دي:
چي پوښتي دي په ډگر کي د رشتيا
هلته نه کېږي پلمه د چل وينا

(7) په دې رباعي کي چي لوی مخلص د "بنگښ" غندنه کړې ده، ښايي هغه روايت به وررسېدلی وو چي خوشحال خټک ئې په دستارنامه (۷۳مخ، د ۱۹۹۱ع چاپ، پېښور) کي داسي يادونه کړې ده: "دا مي هم اروېدل چي جلال الدين د پير روشن، يوه بنگښه وکړه – روشانيو ورته وې چي بد دي وکړل - بنگش په خوی کښې سپک دي - که فرزند دي وشي، د بنگش په بوی به وي، د مغلو ښوروا خوره به شي - الله داد وزو، آخر د مغلو ښورا خور شه – د روشانيو وينار ښتيا ". خوشحال خان بل ځای ويلي دي:
چي مين شي قبلوي مکر دروهونه
په ياري مي قبول کړې که بنگښې
(ارمغان خوشحال: ۵۲۴ مخ)
که بنگښې = که بنگښ يې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۴مخ)

پمن:
(د لومړي او دوهم توري په زور؟).

هغه ځوک چي د (پم) په ناروغي اخته وي. (پم) د پوست ناروغي ده او په دغه ناروغۍ باندي د اخته کسانو د بدن پوست وچ سي، خارښت کوي او د ډېرو گرولو له اسيته ئې رنگ سپين سي. پمن سړی ټوله ورځ ځان گروي.

لوی مخلص وايي:
هسي نه چي زه يوازي "مخلص" بار ورم د غماز
ټکوي سر له مچانو هر پمن په دواړه لاس
(۳۲مخ)

پُنډکۍ:
(د لومړي توري په پېښ او د ډال په زور).
پر ټپ (زخم) يا دانه باندي اېښوول سوی ټوکر (Bandage). طبيبان پر گردي يا خلورکونجه پاک ټوکر باندي ملهم يا کومه بله دوا واچوي او بيا ئې پر ټپ باندي کښېږدي. دغه په دوا ككړ سوي ټوكر ته (پنډکۍ) بولي.

لوی مخلص وايي:
د جهان په بدو ښه دي څه غرض
هم په هر کار کي لوېده دي څه غرض
چي پنډکۍ اېښوو ای نه سي د ملهم
د غريب پـه پرهار زړه دي څه غرض
(۱۷۷مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوپکه:
د ښکار يوه وسيله ده. د اوږده نل منځ ښه پاک او ښوی کړي. له ختهو څخه جوړي سوي مردکي د نل په خوله کي کښېږدي او ښکاري ئې د هدف پر لور په خوله پو کړي. پوپک ئې هم بولي. په نامه کي د (پوکول، پف کول) فعل ريښه سته (وګ: ښکار او کندهار - ؟ مخ).

لوی مخلص وايي:
چا سل ډزي سره ساز کړه ته لا اوس
ختي ولي په پوپکه کي د نل
(**۵۳** مخ)

له "سل ډزي" څخه مراد هغه توپک (ماشينګن) دئ چي سل ټکان (ډزي) کولای سي.

پوړه:
(فشار ئې پر دوهمه څپه دئ).
ډاډه، ډاډمن، مطمئن، خاطر جمع (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
که ويسا دي وي د خپل ځـان پر هنر
تل به ګرزي لالهانده ور په ور
زړه پوړه وي د تکړه موټ د خاوند
چي په هر وختهو نښلي ځني خر
(۱۲۳مخ)

پېڅول:
د کږدۍ يا خيمې پلو، مجازاً د (حجاب) معنا هم لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
غوړوه په دواړه کوره شاوخوا
پېڅول پر مختوري باندي زما
دا خينگتيا مي بس چي ته ئي راخبر
نور مي مه باسه ډگر ته د رشتيا
(۱۲۲مخ)

{ت}

تاز:
د خزدکي په شان يو ډول حشره ده چي والوزي خورا غټ بوزکی (بوزه هاری) کوي.

لوی مخلص ويلي دي:
بدنيتي مسلک وطن کي سو آغاز
چي يو بل ته په بوزکي يو لکه تاز
که پخپله سو په کور کي سره جوړ
زماوستا تر ميانځ به څه وکړي غماز
(۱۲۷مخ)

تاش:
ټغر، کمبله، ټاټ.

لوی مخلص ويلي دي:
چي اسمان دی غوړولی د غم تاش
ډېر عالم به ځان پر بايلي په تلاش
(۳۸مخ)، (۱۷۳مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاو:
پېچل سوی، پېچل کېدل، پر ملا تاوېدل. خمیدن (پارسي).

لوی مخلص وايي:
دا غریب ته سوې له درده پر ملا تاو
او که غواړې چي نیولی ئې طبخ
(۲۱مخ)

تپ:
محوه، پوپنا، یومخیزه له منځه تلل. د یو چا چي په کومه پېښه کي
ټوله کورنۍ له منځه ولاړه سي، وايي کور ئې تپ سو، یعني پر مېنه ئې
څوک پاته نه سو. لوی مخلص وايي:

نه دي مرګ دئ پر چا باندي نه دي تپ
د غوايي په څېر و هر دېوال ته دپ
که یو څوک درسره وکړي لږ بیورا
دا دي خیال دئ چي درست کور ئې کړئ در تپ
(۱۳۳مخ)

تپاک:
ډېر زیات تلاښ کول. په (لس زره پښتو لغتونه) کي ئې "جوش،
محبت، توجه زیاد" ورته کښلي دي. لوی مخلص وايي:

تل اخیستی ئې د سپې دنیا تپاک
په نېستۍ او هستي کي دي بلغاک
نه ارام سوې ته درست عمر یو ګړی
نه دي فرق وکړ د پاک ود ناپاک

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۸۳مخ)

تراټ:
منډه، تېزه ځغستا.

لوی مخلص وايي:
زمانه کي ډېر مينده سي په ښه ساټ
خطا مه سه د هر تګ اشنا په باټ
که دي څه درلود په شپه او ورځ درځي
چي څه نهويني تبربېږي به په تراټ
(۱۳۹مخ)

ترخځ:
کميس يا کومي بلي جامې ته چي اضافه ټوکر ورواچوي، دغه ټوکر ته "ترخځ، ترخځي" وايي. د ترخځو کميس تر عادي کميس لږ څه پراخ وي. ترخځ ته په پارسي کي "تريز" وايي (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص ويلي دي:
چي خيرن زړه ړيره رنګ کړي په نکرځ
اشارې کوي د بل مال ته په ورځ
ګمان نه کړم چي سنت به کړي پر ځای
خوشي ړدي توره لمن ته سره ترخځ
(۱۴۲مخ)

ترله وتلی:
احساساتي، خنمبدلی.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي له کبره پړسېدلی ئې عبث
دا پر څه ترله وتلی ئې عبث
(۱۲مخ)

ترنځ:
(د لومړي توري په سکون او د دوهم په زوه ره کي).
ډنگر (لاغر)، ښځینه شکل ئې "ترنځه" دئ.
لوی مخلص وايي:
تر ځان لوړ ته تل وهي له ویري رنځ
بڼه ژړه سي کم واکه لکه ترنځ
کوم غریب چي تر تا کښته وي په زور
په غوړو ئې ننوزي لکه زنځ
(۱۴۷مخ)

ترنډ:
د بي ځایه منډو، تلاښ معنا ورکوي.

لوی مخلص وايي:
نې پخپله خوري نه بل ته سوه ونډونډ
ترهول وزي د پنځو روپو په پنډ
بلا وگرزه پر تا باندي د خره
هغه دروند بار وړي ته خوشي وهي ترنډ
(۱۵۵مخ)

تروټ:
(د لومړي توري په سکون او لنډ واو).
تاوان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخلص وايي:
د تروټ پر ځای مي بد ايسي خپل پلار لکه پلندر
د بل پر کور ناورين گنم پر ځان باندي اختر
(۷۵مخ)

تږه:
(د لومړي او دوهم توري په زور. فشار ئي پر لومړی خپه دئ).
ميدان، اواره مځکه.

لوی مخلص ويلي دي:
ده ول ورک سه ته پر سد ، دا خرابات دی
چي له سمي تږي سوي پر ويرانه پېښې
(۴۰مخ)
يا:
د پېغور کاني به تل باندي اوربږي
ولي نه پرېږدي پر سمه تږه خوار ځوک
(۴۹مخ)

"پر سمه تږه غوځار سو " يعني پر اواره مځکه چي د غوځارېدلو هيڅ راز عامل موجود نه وو ، غوځار سو.

توزنه هيله:
طمع، بي همتي، د بي همتۍ له اسيته کږه غاړه نيول. بايد وويل سي چي کږه غاړه که له بي همتۍ له وجهي نه وي، د "تواضع" او "شکسته نفسۍ" معنا لري. د کندهار پښتانه وايي: "توزنه هيله د خدای له دره نامېنده ده". لوی مخلص ويلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په توزنه هیله مه باسه نوکان
غم د چا نه خوري بډای، کړي ویر د ځان
په کړه وړه ئي د ښـــکاره مه سه غلط
که څه لوړ دئ سیوری نه لري اسمان
(۱۹۳مخ)

تیک:
نبغ، شخ، په جگ مغزي.

لوی مخلص وایي:
هغه دم ووزي له هوله پر ملا تیک
غوړه مال که دي بیان کړي څه اوصاف
(۴۷مخ)، (۱۷۲مخ)

{ټ}

ټپوک:
پوستین (لس زره پښتولغتونه). دا لغت اوس په محاوره کي عام استعمال نه لري.

لوی مخلص ویلي دي:
تل لوړتیا کي ځي پر لاري لک و بوک
د خوار خوله د وینو ډکه کړي په سوک
هسي وایستي له سده کوټ پتلون
چي دي هېر سو د خپل پلار خیري ټپوک
(۱۸۱مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

تګ:
مکار، چمباز.

لوی مخلص وايي:
چي په بده ورځ په ښه درځي هغه ګڼه اشنا
د هر تګ په ويره خوله او په خندا مه سه غلط
(۴۳مخ)

نه پوهېږو نه پوښتنه کړو له پوهه
په خوږه ژبه تېر وزو د کوم تګ
(۵۰ مخ)

ټوپ:
ټوپ په لغت کي (غورځېدلو) ته وايي. د کندهار د بزازانو په اصطلاح ټوپ د ټوکر هغه برخه ده چي رانيوونکي ته تر خپل استحقاق زياته ورکوله کېږي. د مثال په توګه که رانيوونکی دوه متره ټوکر رانيسي، دوکاندار (بزاز) ورته دوه متره ولس سانتۍ ورکوي. دغه لس سانتۍ ته "ټوپ" وايي.

لوی مخلص ويلي دي:
دوه ګزی ټوپ به درله درکړي چي ستا زړه سي خوشحال
چي ګچه کړې په کور کي لو ښت وي کم هغه ټوکر
(۲۸ مخ)

ټوک:
اتام، د ډوډۍ کوچنۍ ټوټې.

لوی مخلص ويلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

که غریب د ناچارۍ سي درته ابغ
په منت سره ئې مه وهه په تبغ
څوړینګي کي دي کوم تړوک وي د ډوډۍ
چي نه کړې له هیچا څخه دربغ
(۱۷۹ مخ)

تړوک هغي ډوډۍ ته هم ویله کېږي چي د کوڅي د کورو خلک ئې مسجد ته ورکوي. دغي ډوډۍ ته (د ملا تړوک) وايي. په کندهار کي د "نسوار تړوک " اصطلاح هم کارېږي او هغه اندازې خوړو ته وايي چي په ماړه نس (مړه ګېډه) نه وي. نسوار تړوک کېدای سي چي د پارسي "بخور و نمیر " یا د انګرېزي (snack) ځای ونیسي.

تبغ:
له خولې څخه د مرتیا(موړوالي) له اسیته باد راایستل. په پارسي ئې (آروغ) او په انګرېزي ئې (burp) بولي.

لوی مخلص وايي:
بډای لوی تبغونه کاږي نس ئې موړ دئ
نه راوزي د غریب له لړمانه ړغ
(۴۷ مخ)

{ج}

جج:
چنغړک، تر زامي لاندي برخه. په (لس زره پښتو لغتونه) کي دغه لغت ته کښلي دي: "بغبغه ګلو ".

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

له غښتلي سره مه لوبړه په لج
ئې کم واک څــه پړسوي د غاړي جج
ایرِ لا نه کوي هیڅ واری پر سري
څو ئې سم نه کړي له تن سره خپل بج
(۱۴۱ مخ)

جوټ:
خوابدی، مره ور.

لوی مخلص وایي:
چي څوک لږ درکړي رشوت نو کښېني جوټ
ورته اېشي له غضبه په خوټ خوټ
دا تلکه ږدي د خپلي هوښیاری
چي په دي چمو وطن کړي سره لوټ
(۱۳۹ مخ)

{چ}

چابک:
چټک. دا لغت په پارسي کي هم سته خو هلته ئې د (باء) په پېښ (ضمه) باندي تلفظ کوي او په پښتو کي د (باء) په زوه ره کي ویل کېږي.

لوی مخلص وایي.
حکومت سي ورته اړ
څو ئې راولي چابک
(۵۰ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

چخ:
ننه ایستلی، منډلی.

لوی مخلص وايي:
په لوی لاس دي کړ خپل ځان په مځکه چخ
چي پر پوه سرې دي وخندل پخ پخ
ستا کړه وړه سره سم نه وه نه ئې ګرم
په اینداره کي دي ولیده خپل مخ
(۱۴۸ مخ)

چړوس:
بې همته، طامع، بې غیرته.

لوی مخلص وايي:
یا پخپله ئې ګټه د زړه په دوک
یا راغواړه د مېړه له کوره ټوک
هر چړوس ته هیله مه کوه د څه
غوټه نه خلاصېږي هیڅ د پښې په نوک
(۱۸۱ مخ)

چغ وبغ:
ږغ وږوغ، غالمغال.

لوی مخلص وايي:
چي خاوند دي روزي لږ کړه حال بد مرغ
کړه سکته نه بېځایه چغ وبغ
که زرغانبي لګوي لکه اره

(c) ketabton.com: The Digital Library

بې له وچ لرگي دي نسته بل کتغ
(۱۷۹ مخ)

چلاو:
گوزاره.

لوی مخلص وايي:
روپۍ نه مومي د خوار غوړ چي تاو نه سي
زما په لړ د دنيا شلومبې سي، پلاو نه سي
په دې اوس معاش هيڅکله چلاو نه سي
د سړو غوښې به خود په رذالت خورم
(۷۷ مخ)

چندڼ:
صندل، د صندل لرگی.

لوی مخلص وايي:
ببلوي وينبه دنيا چندڼ او غز
خرخ به نه سي د اوزگړي پوست په خز
آب د هغه کام پر ځای چي ئې کالي
په لکو غوټو کي کم نه سي يو گز
(۱۲۲ مخ)

د چندڼ وني لرگی ښه بوی لري. ماران ئې خوشبوي او پر دغه بوی سره راټولېږي. په پښتو ادب کي (چندڼ) او (ماران) دوه سره تړلي مفاهيم دي. د تلوکان ملاحسن اخوند وايي:

چي چندڼ له ورځي سر خو به بايلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افعي مارانو ځای د چندڼ سیوري

چنغړک:
جج، تر زامي لاندي د غاړي برخه. په پارسي ئې (غبغب) بولي.

لوی مخلص ویلي دي:
له ظالم سره چي تل کوې کومک
د خوار زړه ته ئې په څېر د تور توپک
گوره بله ورځ بیا مه کوه گیله
که ونیوې په لاس تر چنغړک
(۱۸۲ مخ)

چوچ:
د کور سربښته، د کور دود و دستور، گوزاره.

لوی مخلص وايي:
شپه او ورځ دي سو په سر د دنیا سوچ
زما په خیال چي گمان نه لري د کوچ
ځان دي موړ نه کړ په نس له کنجوسۍ
تل د کیکو غوړي باسي دا دي چوچ
(۱۴۳ مخ)

"له کیکو څخه غوړي ایستل" وراشه د منتها کنجوسۍ له پاره کارېږي. ځکه (کیکه) خو بیخي ډېره وړه حشره ده چي تر شپږي (سپږي) لا هم کوچنۍ ده. له هغې څخه د ایستل سوو غوړو اندازه اټکل کېدلای سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چوخ:
(په اوږده واو)
ټيټ، پر ملا کږوپ.

لوی مخلص وايي:
ولي لږ لوړتيا د وخت کړې هسي چوخ
چي په تيک مغزي دي زړه د هر چا پوخ
ليده سوي تا رنګ ډېر چي سي بېکار
غلی غلی ځي پر لاري باندي چوخ
(۱۴۸ مخ)

چول:
بې اوبو دښت، بټي بيابان.

لوی مخلص وايي:
زمانه دروميي له سمي مخ پر چول
لېونتوب اتڼ کي غورځي سره ټول
ځينو کړی دئ له ډېري ناپوهۍ
د غرېکي پر دربي ګومان د ډول
(۱۸۲ مخ)

چوڼ:
ګونجه (ګونځه).

لوی مخلص وايي:
غم د رزق مه خوره پربږده د تندي چوڼ
د خاوند په کړه کي نسته ځای د سپوڼ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کمکی وزېږي چي موټ لاس کړي ورخلاص
پر لیکلی وي برات په کرښه روڼ
(۱۹۸ مخ)

چوښیا:
بنفشه يي رنگ، د انگرېزي (Purple).

لوی مخلص وايي:
اوس بیا هیڅ ئې تر هغو موندلای نه سي
 څو درست مخ ئې په چاپېرو چوښیا نه وي
(۷۱ مخ)

{ځ}

ځاځوب:
څخوب، ځاځکي، شمه، تراوش (پارسي).

لوی مخلص وايي:
خوشي نه دي د تودو اوښکو ځاځوب
آزار ډېرو ته پېښ کړی لېونتوب
لیري گرزه له هغه زهیره زړه
چي بهېږي له پرهاره زهوب
(۱۳۰ مخ)

ځپېړ:
ځاپېړه، چپلاخه، چاپېړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
که د څه په غوښت ځان ورور ته کړې نژدې
درته در به کړي پر مخ باندي څپېړ
(۳۱ مخ)

څک:
څاڅکی.

لوی مخلص وايي:
څو دي زړه نسي د غم له وينو ډک
په بازار د عشق بې خرڅ نه کړې په کک
نه هر کانی طبيعتاً دئ ياقوت
مرغلره نه سي هر د اوبو څک
(۱۸۱ مخ)

څوری:
بار، د سفر د لاري توښه، "زادوراحله".

لوی مخلص وايي:
هر څوک مرگ خوا ته لري اړي د کوچ
پخپل وار نن سبا بار تړي د کوچ
يو په بل سره پسې يو پر دې لار
مېړه هغه دئ چي څوری وړي د کوچ
(۱۴۳ مخ)

{خ}

(c) ketabton.com: The Digital Library

خبر:
(د لومړي او دوهم توري په زوره رکي).
خبره، خبري.

لوی مخلص وايي:
ته خبر باسه له پاک زړه بې پروا
که ساتي په زړه کي راز یاران مخفوظ
(۴۴ مخ)

چي د مشر خبر نه وړي خوشي درومي تیک مغزی
بې غیرته به د بل پر کور سولېږي په نفاق
(۴۸ مخ)

خپړ:
(د لومړي او دوهم توري په زوره رکي).
د انسان یا حیوان د لاس پنجه "خپړه" ئې هم بولي.

لوی مخلص ویلي دي:
وس مي نسته چي ئې وکړمه علاج
نو څیرم به په خپړ ګریوان د درد
(۲۳ مخ)، (۱۲۴مخ)

خپل چاروکی:
هغه څوک چي په هر کار کي د ځان ګټه پلټي، ځان غوښتونکی.
خودخواه (پارسي). په انګرېزي (sel-fish) ورته وايي.

لوی مخلص وايي:
شر به نه ووزي د هغه له کاله

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل چاروکی که ئې منځ ته راباله
اوږدوي شخړه د بل ولي داسپی
غورځېدلی دئ د شرم تر واله
(۲۰۵ مخ)

خپند:
د مځکې له سطحې سره سم اوار (لس زره پښتو لغتونه)، په خاورو لړلی.

لوی مخلص وايي:
هر څوک چې مخامخ وي پر مين يمه څرګند
چې ليري مې له سترګو سي وهم باندې پسخند
سرې مې په خوړه ژبه کړه ډېر په خاورو خپند
(۷۲ مخ)

خرپېټ:
کپه، سفوف، ميده دوا (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
نه به جګوو لـه کبره غاړې يو پر بل
نه به اخلو يو د بل مالونه په خرپېټ
(۱۵ مخ)

د کندهار يوه تکي شاعر ويلي دي:
خرپېټ په لاس کې واخلي برابر مکان ته ځي
ملاعباس دئ خرپېټي
د "خرپېټ" څخه مراد (يوه کپه نسوار) دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خواپُته:

خواپوته. هغه څوک چي اشتها ئې سوځلې وي، یا ئې له ډېر خورک څخه سترګي راختلي وي. اشتها سوخته (پارسي)، خپه، خوابدی.

لوی مخلص وایي:

رشوت نه وي له هر چا ئې مرور
سترګي رډي خواپُته لکه ملخ
(۲۱ مخ)

خواستغي:

لوړه، ډېره لوږه

د خپل زړه ويني که وخوري په کوناغ
چي ونه شکوي مېوه د چا د باغ
در له ښه په خواستغي سره مرګی
نه چي توی اوبه د مخ کړې او نفس چاغ
(۱۷۹ مخ)

خز:

یو راز حیوان دئ چي له پوست څخه ئې پوستینونه جوړوي. د (خز) له پوست څخه جوړ سوی پوستین د نورو پوستینانو په پرتله لوړه بیه لري.

مخلص وایي:

ببلوي وینبه دنیا چندڼ او غز
خرڅ به نه سي د اوزګړي پوست په خز
آب د هغه کام پر ځای چي ئې کالي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لکو غوټو کې کم نه سي یو گز
(۱۲۲ مخ)

خوشایي:
غوشایي، د غواوو او نورو حیواناتو فُضله مواد.

مخلص وایي:
بې ښکنځلو تر خوله نه باسې بل راگ
څه چې اخلې له مظلومه پر وچ ډاگ
دا سالن نه دئ چې خورې ئې په رشوت
خوشایي دي په غوړو کې نوم ئې ساگ
(۱۸۴ مخ)

خوشمرې:
پیسې.

لوی مخلص وایي:
خوشمرې چې د څو ورځو په پور له چا واخلم
که لږ څه پرې تېنگار وکړې ښکنځل ورته کوم
چې رائې کړې په ورین تندي پر مخ ئې څنې خورم
هیڅوک به له مانه واخلي خپل پور په سوواني
وکړو راسئ وگورئ زما مسلماني
(۷۴ مخ)

خپښ:
هغه خپل چې د ښځو د دوستۍ له لاري خپل سوی وي.

لوی مخلص وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولې ناست ئې په خوارۍ کې هسې هېښ
مړوې به نس تر څو پر کور د خېښ
چې وې نه مومې په زور د خپل مړوند
هيڅ به نه سې پر ښېګڼه باندې پېښ
(۱۷۵ مخ)

خينګتيا:
خجالت.

لوی مخلص وايي:
چې ځرګند سو ښه سپېڅلی بشر ستا
د نړۍ توره تياره ئې کړه روڼا
تول بتان لــه خينګتيا ولوېده پر مخ
په وير ورانه لو ماڼۍ سوه د کسرا
(۱۳۲ مخ)، (۲۰۲ مخ)

{د}

دپ:
بنده هوا، هوای راکد (پارسي).

لوی مخلص وايي:
نه دي مرګ دئ پر چا باندې نه دي تپ
د غوايي په ځبر و هر د ېوال ته دپ
که يو ځوک درسره وکړي لړ بيورا
دا دي خيال دئ چې درست کور ئې کړئ درتپ
(۱۳۳ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

درب:
د دېوال د لوېدلو (چپه کېدلو) آواز، درز.

لوی مخلص وايي:
نن خاوند ئې د ماڼۍ او موټرو
چي عالم دئ ستا د درب په ننداړو
درپوهېږو ځان بخ نه اچوې پلن
چي له بډو دي ميندلي په زرو
(۱۹۹ مخ)

درنتيا:
دروندوالی، دورندتوب.

لوی مخلص وايي:
د غم و د وير توان نسته په چا پوري هرګز
د اوښکو په درنتيا سره باڼو سي پر ملا کوږ
(۳۵ مخ)

دستور:
اماله (حماله)، د جلاب دوا.

لوی مخلص وايي:
که خواران لوږې ډنګر کړه یا معذور
ته هم درست عمر په ډېر خواړه رنځور
چي دي وينو ستا په نس کي ګوره هار
دلتي خوري هلتې راباسې په دستور
(۱۲۰ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دود:
رسم و رواج.

لوی مخلص وايي:
چي په ژمي دي سمور کي کړ ځان تود
په کتغ دومره غوړي خوري لکه رود
کوم غريب چي نن ئې وږی دئ تن لڅ
له هغه سره هم وکړه لږ څه دود
(۱۵۱ مخ)

دوک:
غم، رنځ.

لوی مخلص وايي:
يا پخپله ئې ګټه د زړه په دوک
يا راغواړه د مېړه له کوره تړوک
هر چړوس ته هيله مه کوه د څه
غوټه نه خلاصېږي هيڅ د پښې په نوک
(۱۸۱ مخ)

{ډ}

ډل:
د جوو د کښلو (ايستلو) يوم.

لوی مخلص وايي:
ځيني مځکي د ماشين په زور خيري

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستا په کور کي هغه سپاره هغه ډل
(۵۳ مخ)

{ر}

رخي:
ليکي، کرښي، کشونه، په ځان پسې کشول.

لوی مخلص وايي:
رشوت خور چي څه ونه مومي هر دم
رخي کاږي و کږي خوا ته قلم
خدايه ساتې مسلمان له هغه چا
چي د لاس کرښه ئې نېښ وي د لړم
(۱۹۲ مخ)

رخچينه:
اودل سوې خولې.

لوی مخلص وايي:
په زړتيا ځي له هر چا حال د ځوانۍ
اوړي خوی بدلېږي رنگ له ناکامۍ
گراتې ډوله وي چي خيري سي پرتوگ
له زړې رخچيني جوړه سي کپۍ
(۲۱۰ مخ)

رخشندي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ريشخندي.

لوی مخلص وايي:
ځان ته نه ګورې چي ځوک ئې رخشندي
چي خواران ولې په کاڼو لس مني
پر نور چا هم ميندو وړی دئ دا زيار
که يوازي ستا مور لنګه په ستمي
(۲۰۲ مخ)
په کلاسيک ادب کي (ريشخند) دئ (ميرزا خان - ۲۳۹مخ).

ری:
فکر، چورت.

لوی مخلص ويلي دي:
ری دا وهـــم چي زوی دي زما لوی سي بېړون
نه پوه نه دي کمال لري بوده دي وي ژاولن
کي وغواړي د لوست دپاره ډېر يم په غمجن
تل خوښ تر سرېتوب د خپل زړه تبر په ناداني
وګړو راسئ وګورئ زما مسلماني
(۷۴ مخ)

ريخ:
نري غول، اسهال.

لوی مخلص وايي:
تريو تندی له کبره سر تر نوکه سيخ
چا دي نه وليدل غاښ په خندا پيخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړ کاته وکړه و ځان ته ریشخندي
چي دي مرگ دئ یا یو قبض یا کوم ریخ
(۱۴۸ مخ)

{ړ}

ړینگی:
دسترخوان، هغه پنډ تو کر چي ډوډۍ پخولو پر وخت ځوالي (زغالې)
باندي اېښوول کېږي.

لوی مخلص وایي:
موږ به نه سي پر ړینگي د چا د خدای پر پار غریب
څو ئې پرې نه کړې په ډېرو څنگ وهلو د نس برخ
(۲۰ مخ)

د مظلوم له کورې باسي
اوږد ړینگی دي غوړولی
په خپل کور ئې ننباسي
ورته ناست ئې پرېښدلی
(۱۱۸ مخ)، (۱۲۸ مخ)

{ز}

زخن:
هغه لرگی چي زخه ولري.

لوی مخلص وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

وچ او ښوی لرګی به تا ته درښکاره کاندي اول
بیا لانده هم به زخن وي چي ايږدې د خوني ور
(۲۷ مخ)

زخه پر لرګي باندي یوه بالابود غوټه ده چي پخوانیو پارسي ژبو به (زګیل) بلله. زخن لرګی هغه لرګی دئ چي دغه شان غوټه یا غوټې ولري. نجاران زخن لرګی نه خوښوي ځکه زخه د وخت په تېرېدو سره له لرګي څخه لوېږي او ځای ئې سوری پاته کېږي. زخه د انسان پر بدن هم راخېژي.

زړوکی:
زوړ تهوکر.

لوی مخلص وايي:
کور دي خواره مورد بوتهو له نېستی
په زړوکو تودوي خپله تبی
ته دباندي لنډه غرو سره ورک
پر یوه کولک دي اینبېي وي خولی
(۲۱۱ مخ)

زک:
(د لومړي توري په زوه ره کي).
مشک، خیګ.

لوی مخلص وايي:
سره یو دی چي له مخه دي سوه ورک
که شلومبي وي که غوړي دي په کوم زک

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي تر ستوني دي کړ تېر هم هسي راز
فرق ئې نسته د پلاو او د سوړسک
(۱۸۳ مخ)

د حيوان له پوست څخه جوړ سوی لوښی چي غوړي پکښې ساتل کېږي. همدغه له پوست څخه جوړه سوې وسيله که د اوبو له پاره کار سي، (ژی) ئې بولي او که د مستو او شلومبو د شاربلو کار ځني واخيستل سي، بيا ئې (غړکه) بولي، که د اوړو د ساتلو له پاره استعمال سي، بنی ورته ويل کېږي.

دې وسيلې ته ځيني پښتانه (خيگ) وايي. د خيگ يادونه په دستارنامه(۲۹ مخ، ۱۹۹۱ع چاپ) کي راغلې ده.

زلند:
(د لومړي او دوهم توري په زور "فتحه").
زبردست، جابر (وگ: لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي.
هر ځای کي چي کاردار سم بلوم باندي سور اور
تل بدې ځني غواړمه د وچ لرگي په زور
زلند يم په تېره چاړه توږم غوښې د ورور
هوسا ئې خورم هر خوار چي ئې گټي په ستوماني
وگړو راسئ وگورئ زما مسلماني
(۷۴ مخ)، (۲۰۵ مخ)

زنځ:

(c) ketabton.com: The Digital Library

زنځه، ځنځه. یو راز چنجی دئ چې ډېري پښې لري. په پارسي ئې (هزارپا) بولي.

لوی مخلص وايي:

تر ځان لوړ ته تل وهي له ویري رنځ
بنه ژړه سې کم وا که لکه ترنځ
کوم غریب چې تر تا کښته وي په زور
په غوړو ئې ننوزې لکه زنځ
(۱۴۷ مخ)

{ژ}

ژی:
مشک، د اوبو مشک (وګ: زک).

لوی مخلص وايي:

ظالم تل سر په هوا ګرزي بدپوز
په مخ ننبلي د هر چا لکه غالبوز
لوند بې ویني دی د شـرم په اوبو
پړسېدلی ژی اوبو نه راکړ راکوز
(۱۲۲ مخ)

د ژي اینبوولو ځای ته (دیوسه) وايي.

{ږ}

(c) ketabton.com: The Digital Library

ږوږ:
زوږ، غالمغال، چوغ وبوغ، آوازه، مجازاً شهرت.

لوی مخلص وايي:
چي دي پروت وو د بابا د سخا ږوږ
هم د ډېر ښه سرېتوب و حيا ږوږ
تا به څه رنګ بولي زوی د هغه پلار
چي له هيڅ بابه څوک نه اروي ستا ږوږ
(۱۷۰ مخ)

{س}

ساټ وباټ:
فېشن، آرايش.

لوی مخلص وايي:
اې "مخلصه" رسيده و حقيقت ته دي ډېر ګران
په ظاهره ساټ وباټ، کړه وړه د چا مه سه غلط
(۴۴ مخ)

سپاره:
(د لومړي توري په سکون).

لوی مخلص وايي:
نه به يوم لرو نه سپاره نه تبره توره چاړه
که پښ نه ټکوي او سپني د خپل مټ په قوت
(۱۴ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځيني مځکي د ماشين په زور څيري
ستا په کور کي هغه سپاره هغه ډل
(۵۳ مخ)

ساګ:
کتغ، نګولی، سالن.

لوی مخلص وايي:
بې ښکنځلو تر خوله نه باسي بل راګ
څه چي اخلي له مظلومه پر وچ ډاګ
دا سالن نه دئ چي خوري ئي په رشوت
خوشايي دي په غوړو کي نوم ئي ساګ
(۱۸۴ مخ)

سالن:
کتغ، ساګ.

لوی مخلص ويلي دي:
بې ښکنځلو تر خوله نه باسي بل راګ
څه چي اخلي له مظلومه پر وچ ډاګ
دا سالن نه دئ چي خوري ئي په رشوت
خوشايي دي په غوړو کي نوم ئي ساګ
(۱۸۴ مخ)

سپر:
غلام ګرد، هغه دېوال چي د کور د دروازي مخ ته د سرای د غولي پر
خوا د ستر او پردي په خاطر وهل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص ویلي دي:
ښې روپۍ وړې وریجې غوښې خورې په هره ورځ کې تل
یوه نیمه میاشت سې تېره نه د بوال جوړ وي نه سپر
(۲۷ مخ)

سپرمغ:
غوړزګي، غوړوالی.

لوی مخلص وايي:
که توزن مړ سي د سره مردک په سغ
و بې نه وینې پر کور د غوړو کغ
که هر خو ئې په کټو کې ایشوې
د دې سپې ښوروا هیڅ نه لري سپرمغ
(۱۷۸ مخ)

سپوره:
وچه، بې غوړو.

لوی مخلص وايي:
تل ناروغه مې له سپورې ښوروا تن دئ
لوی سړی یم زما خوښ پلاو و سالن دئ
(۷۷ مخ)

سپوڼ:
له خولې یو وار راوتلې ساه، هجا، سیلاب.

لوی مخلص وايي:
غم د رزق مه خوره پربږده د تندې چوڼ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خاوند په کره کي نسته ځای د سپوڼ
کمکی وزېږي چي موټ لاس کړي ورخلاص
پر لیکلي وي برات په کرښه روڼ
(۱۹۸ مخ)

ستم:
(د سین په سکون).
ساه شړل، ستمی، نفسک زدن (پارسي).

لوی مخلص وایي:
ځان ته نه ګوري چي خوک ئې رخشندي
چي خواران ولې په کاڼو لس مني
پر نور چا هم میندو وړی دئ دا زیار
که یوازي ستا مور لنګه په ستمي
(۲۰۲ مخ)

ستې:
تباه او برباد، د پښن سندان (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وایي:
ځکه چي داویش نه دئ زماو ستا په لاس
کېږي په ژوندون کي (تل) پر پورته شي بل ستې
(۱۵ مخ)

د "ستې" کلمه د ناسرو په یوه ناره کي داسي راغلې ده:
ته ګرم نه ئې سلمانه د تا غوټ نن ورخې مټ سو
ناسر په سرې کم دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناسر د کندهار په جنګ کې سټ سو
(رفيع، حبيب الله، کتابونه دريابونه - ۲۹۰ مخ، ۱۹۹۷ع)

د کندهار له جنګ څخه ئې د آزادۍ هغه جګړه ده چې د افشار نادر له لښکرو سره د کندهار د دفاع په لار کې سوې او ناسرو د سيدال خان په مشرۍ درنه برخه پکښې درلوده.

سخر:
د ډبري په شان ډېر کلک شی، پره لرونکې ډبره چې په پارسي ئې (سنګ خارا) بولي (وګ: لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
چې بازار کې څه رانيسي تله خيري کاڼی کم
پوره حق به دي درنکړي زړونه کلک سوه لکه سخر
(۲۸ مخ)

سخوندر:
ګيلګی، خوسی، د غوا بچی.

لوی مخلص وايي:
مېږ، مينده تر شا خسي ځوړند وي مدام
بها ورکړې د پسه او غوښې درکړي د سخوندر
(۲۷ مخ)

سد:
فکر، سوچ، عقل.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دنیا و کاروبار ته مي لاس نه ورځي هیڅکله
سد مي ورک سو لېونی یم عقل و فکر مي برهم سو
(۵۸ مخ)

د کندهار خلګ وايي: "په دې باب زما سد کار نه کوي" یعني عقل مي نه په رسېږي، سر مي نه په خلاصېږي.

سرانښ، سرانښی:
حریص، اروا وړی، حرص.

لوی مخلص وايي:
هر کنسکی وي پر خپله دنیا سرانښ
چي ډوډی بې لاندي نه کړې څوک تر غانښ
که هر څو ورپسې ځغلې په دو دو
خلاص به نه کړې د دې سپي له غاړې وانښ
(۱۷۵ مخ)

سکته مي په هر څو ګټه نه سي له سرانښی
که څه له خپلو سپینو سرو لرم ډکي بنی
د بل و لړ دنیا ته مي نیسي کېښی
چي وې کارېم له ګوتو ځني ژر په اساني
وګړو راسئ وګورئ زما مسلماني
(۷۵ مخ)

سغ:
د مردک (ګولۍ) آواز.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

که توزن مړ سي د سره مردک په سغ
وبې نه وينې پر کور د غوړو کغ
که هر څو ئې په کټو کې ايشوې
د دې سپې ښوروا هيڅ نه لري سپرمغ
(۱۷۸ مخ)

سکاڼ:
يو ډول آس دئ. په پارسي ژبه ئې (اسپ کهر) بولي (وګ: لس زره لغتونه).

لوی مخلص وايي:
کټ سامبال چې هديرې ته مو پر وړې
زموږ په سر کې خيال د سکاڼ دئ يا د بوز
(۳۳مخ)، (۱۷۲مخ)

سَکته:
قناعت، صبر (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
سکته مې په هر څو ګټه نه سي له سرابنۍ
که څه له خپلو سپينو سرو لرم ډکې بنۍ
(۷۵مخ)
چې خاوند دې روزي لږ کړه حال بد مرغ
کړه سکته نه بېځايه چغ وبغ
که زرغاښې لګوې لکه اره
بې له وچ لرګي دې نسته بل کتغ
(۱۷۹ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

سل:
(د لومړي توري په زور "فتحه ").
څل، له لرګو څخه جوړ سوی تخت دئ چي تر لاندي ئي پړسېدلي ژي (مشک) یا وچ کدوان تړي او له اوبو څخه د پوري وتلو پر وخت د محلي کښتۍ کار ځني اخلي. پر سل (څل) باندي بارونه او انسانان د رود له یوې غاړي څخه بلي غاړې ته پوري باسي. له سل (څل) سره اوبازان هرومرو ملګري وي او کرارکرار ئې څنډې ته وهي.

د کونړ پښتانه دغه راز وسیلې ته (خیګ) وایي. خیګ دغوايي له پوست څخه جوړ سوی مشک دئ.

لوی مخلص وایي:
ټول دریاب کي جهازونه ځغلوي
ستا په سیند کي پروت د مات کدوانو سل
(۵۳ مخ)

سلاپور:
سود، پر نغدو پیسو باندي ګټه اخیستل. هغه پیسي چي په یوه ټاکلې فیصدي ګټه باندي چا ته په پور ورکول کېږي. سلاپور یو راز بانکي کاروبار دئ. د سلاپور معاملې ته په کندهار کي "شنې په شنې ګټه" هم وایي. په سلاپور باندي پیسي اخیستل او ورکول دواړه په شرعي لحاظ (سود) بلل کېږي او حرام کار دئ خو په کندهار کي ډېرو متدینو سوداګرو لا هم دا کار کاوه !

لوی مخلص وایي:
تل خورم د سلاپور ګټه ساړه وي که اهاړ
پر سل سل ځني اخلم د چا کار چي وي ویجاړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۷۵ مخ)

سمور:
(سمور) يو راز حيوان دئ چي له پوست څخه ئي پوستين جوړوي. له دغه پوست څخه جوړ سوی پوستين هم (سمور) نومېږي.

لوی مخلص وايي:
چي په ژمي دي سمور کي کړ ځان تود
په کتغ دومره غوړي خوري لکه رود
کوم غريب چي نن ئي وږی دئ تن لڅ
له هغه سره هم وکړه لږ څه دود
(۱۵۱ مخ)

سوټک:
د آهنگر (پښ) غټ چکوش.

لوی مخلص وايي:
که دي نه وي د بابا د ميراث کرښ
په درانه سوټک ئي ومه لکه پښ
چي پر بل ئي نس تاوان که وي اصيل
بلا وگرزه پر هغه د بنگښ
(۱۷۵ مخ)

سوونکی:
ډېر سوځوونکی، توند.

لوی مخلص وايي:
و دي سوم اشنايه د بېلتون په سوونکي اور

(c) ketabton.com: The Digital Library

درست بدن مي ستا له غمه تور سو لکه سکور
(۲۸ مخ)

سونړ:
له پزي ځخه مواد راایستل، پزه ټک وهل. په دغه وخت کي د پزي آواز ته هم سونړ وايي.

لوی مخلص ويلي دي:
"مخلص" خلک چي مي فکر ګنې رونړ
ځان به ولي پر هر څه اچوم کونړ
پــه وطن کي چي څوک کاندي خيانت
د هغه پر مخ به تو کړم يا به سونړ
(۱۹۸ مخ)

{ش}

شُپيان:
تهمت، بهتان.

لوی مخلص وايي:
پر سپېڅلو شُپيان وايي لروبر
دا دي نه دی سرېتوب ځان کړه خبر
چي په سر کي د چا سد وي لړو ډېر
هغه سپين کالي ته نه ږدي تور استر
(۱۲۳ مخ)
شخ:
تيک، نيغ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص ویلي دي:
ځي له کبره تل پر لاري باندي شخ
هره ورځ اورو ، ستا ډب دئ د خوار اخ
(۲۱ مخ)

شنې په شنې:
په سود پیسې ورکول (وګ: سلاپور).

لوی مخلص ویلي دي:
چي دي ګټه شنې په شنې ده پر سل لس
کړې به ډېر مسلمانان له مائې پس
مور ګمان نه کړو چي در به سي په ښه
د شپې ناسته د سهار لمونځ و اودس
(۱۷۲ مخ)

له "مائې" ځخه مراد پانګه، سرمایه ده.

شو په شو:
تیت وپرک، پاشلي.

لوی مخلص وایي:
پردی وې پاته مرې، ما ټوله کړې شو په شو
پر لار د جوارۍ ولاړې یا ګار سوې د مېلو
(۷۵ مخ)

شوړ:
د سترګو په ناروغۍ اخته، په پارسي ئې (شاریده چشم) بولي (وګ:
لس زره پښتو لغتونه).

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
په هر کور چي زېرمه نه وي د هلک
پای به شوږ په سترگو گرزي په سر پک
چي پرېږي و نه سي روزنه د اولاد
خدای دي نه لري هغه ادېپ بابک
(۱۸۳ مخ)

{ښ}

ښرنه:
(د لومړي او دوهم توري په زور).
هغه مځکه چي ښره ولري، مالگينه وي.

لوی مخلص وايي:
لو يه بېغمي ده د غريب له هري خوا
هيڅوک له ښرني مځکي نه غواړي خراج
(۱۷ مخ)

ښوی:
(د لومړي توري په سکون او د دوهم په زور).
لشم، صاف، اوار.

لوی مخلص وايي:
پر کراره نه پاتېږي له تا مری نه ژوندی
هر واده ته ځي په ښوی کالو اسقاط ته لغوړن
(۵۵ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښیلی:
(د لومړي او دوهم توري په زور).
نااهله، په بدو کارو اخته.

لوی مخلص وايي:
الهي کار د هر چا جوړ دئ په تا
زه ښیلی خوشي ځغلم شاوخوا
نسته هیڅ چي ستا کرم نه کړه پوره
چي ئې وغواړم په خواست له بله چا
(۱۲۰ مخ)

{ط}

طوار:
یو راز سنګین او قیمتي ټوکر دئ.

لوی مخلص وايي:
چي زري اطلس طوار نه وي په کور کي
هر ګړی د ماندیني له لاسه لت خورم
(۷۷ مخ)

{غ}

غتې:
ګردی شی، ګلوله، ګردی غوټه، د مثال په توګه: د واورو غتې.

لوی مخلص ویلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

غتې د زړه د وينو مې پيدا کړ بوی د مشکو
ختن ئې شرمولی دئ رنګين ختن زما
(۲ مخ)

غَرَه:
(فشار پر دوهمه څپه دئ).
مغرور.

لوی مخلص ويلي دي:
فکر کړه چې غره نه سې پخپل ځان
بېلوي نن زمانه بهتر ناځاپ
(۱۱ مخ)

غړومبېدل:
د زمري او توپونو آوازته "غړومبی" وايي. غړومبېدل ئې مصدر دئ.

لوی مخلص وايي:
توره وباسه له تېکي د مړو په دود ميدان کي
چي په زور د رته غړومبېږي سر ئې پرې د هغه شبر کړه
(۲۳ مخ)

غز:
يو ډول ونه ده. د تودوخي په مقابل کي ډېر مقاومت لري او په لړو اوبو پايي. په دښتو کي ليدلي کېږي. پارسي ژبې ئې "درخت گز" بولي (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
بېلوي وينه دنيا چندڼ او غز

(c) ketabton.com: The Digital Library

خرڅ به نه سي د اوزګړي پوست په خز
آب د هغه کام پر ځای چي ئې کالي
په لکو غوټو کي کم نه سي يو ګز
(۱۲۲ مخ)

غوز:
(په اوړده واو).
په (لس زره لغتونه) کي د (غوز) لغت ته کښلي دي: "پرده چرب ګردرودها".

لوی مخلص وايي:
په درياب کي تړي ګرځو لکه کب
يا چي سوړ نه شي په واوره د چا غوز
(۳۳ مخ)، (۱۲۷ مخ)

غوزی:
د ځوزو (اغزيو) هغه بار چي انسان ئې پر شا باندي تر ځايه رسولای سي. په پارسي ورته (پشتاره) وايي.

لوی مخلص ويلي دي:
پرهار شا کړه د اغزيو په دروند غوزي
نه چي نور دي پر اوږو وړي لکه مږ
(۳۱ مخ)

غوندي:
جوال، غټه بوری (بوجی).

مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خپل وس که هر څوک درونند بار وړي د حرص
زه به غوندي ځغلوم مېږی خشخاش
(۳۸ مخ)

غبلي:
رمه.

لوی مخلص وايي:
چي شپانه په ژمي دوبي غبلي نه پيايي پر بټ
نه به غوښي نه غوړي وي نه شيدي نه نور نعمت
(۱۳ مخ)

{ک}

کاک:
يو ډول ډوډۍ ده چي پر ډبرو پخېږي. شپنيان په دښتو کي لانده پټير اوړه پر گرديو ډبرو راوپېچي او اور پر راواړوي. تر پخېدو وروسته ئې سوي ځايونه ځني وتوږي او پاته برخه ئې د پخي ډوډۍ په شان خوري.

لوی مخلص وايي:
"مخلص" نفس سپی دي وتلی دئ تر واک
چي په غم کي د روزۍ ئې کړ هلاک
که نه شپه او ورځ تېرېږي پر هر چا
که خورک ئې پوست پلاو وي که وچ کاک
(۱۸۴ مخ)

کاڼی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

کانې غتې گردې ښوی ډبري ته ویل کېږي. دغه راز کانې د ترازو هغه ډبري ته وایي چې د وزن له پاره کار ځني اخیست کېږي. د لوی مخلص مراد په دې لاندي څلوریځه کي دوهمه معنا ده.

چي بازار کي څه رانیسې تله خیري کانې کم
پوره حق به دي درنکړي زړونه کلک سوه لکه سخر
(۲۸ مخ)

کَپَنې:
له ډېر خښم څخه رېږدېدل. په (لس زره پښتو لغتونه) کي ئې دغه لغت ته دا معناوي کښلي دي: "لرزه، عصبانیت، رعشه".

لوی مخلص وایي:
سکته مي په هر څو گټه نه سي له سرابنې
که څه له خپلو سپینو سرو لرم ډکي بنې
د بل و لږ دنیا ته مي ونیسي کپنې
چي وي کارېم له گوتو څني ژر په اساني
وگړو راسئ وگورئ زما مسلماني
(۷۵ مخ)

کپې:
موچنه، پنه.

لوی مخلص وایي:
په زړتیا ځي له هر چا حال د ځوانې
اوري خوی بدلېږي رنگ له ناکامې
گراتې ډوله وي چي خیري سي پرتوگ

(c) ketabton.com: The Digital Library

له زړې رخچيني جوړه سي کپۍ
(۲۱۰ مخ)

کتغ:
نګولی (خواږه)، سالن.

لوی مخلص وايي:
چي په ژمي دي سمور کي کړ ځان تود
په کتغ دومره غوړي خوري لکه رود
کوم غريب چي نن ئې وږی دئ تن لڅ
له هغه سره هم وکړه لږ خه دود
(۱۵۱ مخ)

کته:
(د لومړي او دوهم توري په زور، فشار ئې پر لومړی څپه دئ).
د خارويو پر شا باندي د سپارلۍ يا بار وړلو په نيامت چي کوم څه اېښوول کېږي په پښتو کي دا نومونه ورته سته.
د آس له پاره ځين (زين).
د اوښ له پاره کته.
د خره له پاره ځل.

لوی مخلص وايي:
د اصيل په خدمت تېر سه تر نفس
خير نسته په پالنه د ناکس
د سکاڼ ځای ته به ونه رسي مُشه
کي د زرو کړې اوسار، کته اطلس
(۱۷۲ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پورته مثال کي "کته" د خره له پاره کار سوې ده، نېخه چي ولي؟

کجل:
د سترګو رانجه.

لوی مخلص وايي:
څو چي خاوري ئې د لاري رانجه نکړې د لېمو
که ئې سل ځله کجل کړې لا به ګرځې نابينا
(۴ مخ)

کډهل:
د کندو په شان د اوړو د ساتلو ځاى، په مځکه کي لوی غار، ډب چي په پارسي ئې (ګودال) بولي.

لوی مخلص وايي:
ډک کړی له غمنو مي تر سره کډهل
تر هغو بې خرڅ نه کړم څو ئې من نه سي په شل
(۷۵ مخ)

کرښ:
نښانه، نخښه، د پښې د پله نخښه.

لوی مخلص وايي:
که دي نه وي د بابا د ميراث کرښ
په درانه سوټک ئې مومه لکه پښ
چي پر بل ئې نس تاوان که وي اصيل
بلا وګرزه پر هغه د بنګښ
(۱۷۵ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرملاغ :
ملاق، پر سر سره اوښتل.

لوی مخلص وایي:
"مخلص " تل د سپی دنیا په سراغ
نه سوې یو گړی په درست عمر فراغ
که ئې غونډي په زر ورکړې سپیني سرې
لا وهې توري پیسې ته کرملاغ
(۱۸۰ مخ)

کرنگ :
(د لومړي او دوهم توري په زور "فتحه ").
یخی، منجمد.

لوی مخلص وایي:
چې په کور کي دي نن بیا دئ سروز و شرنگ
ډېر خوارې دي پاخه کړي دي رنگ رنگ
د ببوزلي په حال هم کړه ځان خبر
چې د لوړې[1] ویني زړه کي سوې کرنگ
(۱۸۵ مخ)

کرچ:
(د لومړي توري په سکون).
د لرگي یا هډوکي د ماتېدلو آواز.

لوی مخلص وایي:

---

[1] د لوړي = د لوږې ئې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زړه له غمه ستا غمو کړ هسي وچ
چي ماتېږي په غوږو ئي اورم کړچ
(۱۸ مخ)

کښن:
(د لومړي توري په زور).
د یو شي د کشولو آواز (لس زره پښتو لغتونه). د لوی مخلص په دي لاندي رباعي کي د (زور، فشار، میلان) معنا لري.

ډېر د پور په کښلو مه کړه پر چا کښن
که ئي نه لري ببخښه دی ستا کښن
په درست عمر که پوهېږي په وینا
چي ونه کړي د نیمګړي پر خوا کښن
(۱۷۲ مخ)
له "نیمګړي" څخه مراد (فاني دنیا) ده.

کغ:
سرو سوو غوږو ته د اوبو یا غوښو د اچولو پر وخت آواز ته ویل کېږي.
کله کله دغه آواز ته (جیز) هم وایي.

لوی مخلص ویلي دي:
که توزن مړ سي د سره مـــردک په سغ
و بي نه ویني پر کور د غوږو کغ
که هر څو ئي په کټو کي ایشوي
د دي سپي ښوروا هیڅ نه لري سپرمغ
(۱۷۸ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کک:
خاشه، خس، خځلی.

لوی مخلص وايي:
څو دي زړه نسي د غم له وينو ډک
په بازار د عشق بې خرڅ نه کړې په کک
نه هر کاڼی طبیعتاً دئ یاقوت
مرغلره نه سي هر د اوبو څک
(۱۸۱ مخ)

کناوېز:
يو راز سنګين ټوکر ته وايي چې د ناوي پر سرئې اچوي.

لوی مخلص ويلي دي:
چي د جاه په هوس څوک کري پالېز
خود په غاړې رسوايي د غم جهېز
د لختيا جامې به ډېر درلود عزت
کې(۱) استر نه وای د هسي کناوېز
(۱۲۲ مخ)

کنجوس:
بخيل، ممسک.

لوی مخلص ويلي دي:
اوږه ورکړي ماندينې ته په خپړ
که ډوډۍ لړ سي وهي ئې په څپړ

(۱) کې = که ئې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ به تل پر هر ځای تا بولو کنجوس
که سل ځله سپې په دې خبره خږ
(۱۲۴ مخ)، (۱۷۲ مخ)

کنځړ:
بړستن، تلتک، لحاف.

لوی مخلص وايي:
که د بد سړي پر خواوهې چوپړ
خود اخته به ئې درست عمر په ګړبړ
دروغ تن به ئې خوند نه وي تر هغو
چي پرېوزي د ناروغو په کنځړ
(۱۲۵ مخ)

کنسکی:
(د لومړي او دوهم توري په زوه ره کي).
بخيل، ممسک (لس زره پښتو لغتونه).
لوی مخلص وايي:
هر کنسکی وي پر خپله دنيا سرانښ
چي ډوډی بې لاندي نه کړې ځوک تر غانښ
که هر څو ورپسې ځغلې په دو دو
خلاص به نه کړې د دې سپي له غاړې وانښ
(۱۷۵ مخ)

کواره :
د غزه يا انارله لښتو څخه جوړه سوې وسيله ده چي انګور يا نوري مېوې پکښې انتقالوي. د کواړې شکل اوږد او په عمودي ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

اینبوول کېږي. د خولې قطرئې تر بېیخ غټېږي. کواري ته "کوارچه" هم وايي او کوچنۍ ته ئې بیا "سَوَدَه" وايي. پارسیبانان ئې (زیمله) بولي. پخوا چې له افغانستان څخه برتانوي هند او بیا پاکستان ته مېوه صادرېدله، په همدې کوارو کې ئې پر خاروېو باندې انتقالوله. د موټرانو په راتگ سره د "کوارې" ځای "کرېټو" ونیاوه.

مخلص ویلي دي:

چې مېوې په کوارو کې ځایوې دباندې خوا
وراسته لاندې پکښې کښېږدې ښه ئې واوړې پر سر
(۲۷ مخ)

کوبۍ :

حباب.

لوی مخلص وايي:

څوک چې تل گډ دئ د ځان په ستایش
د هغو پر حال ژړاراځي وش وش
سر ئې نسته که ئې پورته کړې خولۍ
د اوبو د سر کوبۍ ده میانځ ئې تش
(۱۷۳ مخ)، (۲۱۱ مخ)

کوتک :

غټ لرگی چې شپنیان ئې له ځان سره گرزوي.

لوی مخلص وايي:

تل په تاو گرزي مېچن د شنه فلک
په غمو سرې اوړه کړه زر او لک
څوک ئې ماته نه کړې څنډه د دوډۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

لا د مخه خوري پر سرد مرگ کوتک
(۱۸۱ مخ)

کوټه:
برخه، توده (پارسي).

لوی مخلص ویلي دي:
نن د هیچا پر زړه نسته دومره سوز
چي راوکاږي د بل له پښې څه زوز
هر سړی وینم د ځان په ویر اخته
خپله کوټه لویوي چي دا ئي اووز
(۱۲۸ مخ)

کودی :
کودرکی، کودری په پارسي (تیکر، سفال) ورته وايي. د خاورین لوښي ټوټه.

لوی مخلص وايي:
مخ پر لورکړه د صنعت که غواړې دا
چي کودی د وطن خرڅ کړې په الماس
(۳۵ مخ)

کولک :
ټیک، د تندي لوړه برخه.

لوی مخلص وايي:
کور دي خواره مور د بوټو له نیستۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په زړوکو تودوي خپله تبې
ته دباندي لنډه غرو سره ورک
پر یوه کولک دي ایښې وي خولې
(۲۱۱ مخ)

کوناغ :
نېستي، خواري.

لوی مخلص وایي:
د خپل زړه ويني که وخورې په کوناغ
چي ونه شکوې مېوه د چا د باغ
درله ښه په خواستغي سره مرګی
نه چي توی اوبه د مخ کړې او نفس چاغ
(۱۷۹ مخ)

کونجتي :
یو راز غوړي داني دي چي ځینی پښتانه ئې (کونځلي) بولي، کنجد (پارسي).

لوی مخلص وایي:
په غوړو کي د کونجتو تېل یا وازګي یا شلغم
خو تر ستوني بې تېر نکړې که څوک ځان کړې په خبر
(۲۷ مخ)

کونډیانه :
کونډتوب.

لوی مخلص وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي له کاره ئې لاس وخېژي حیران سي
پر مړوښې باندي سخت د کونډیانه ږغ
(۴۷ مخ)

کونګره :
(درې څپې ویل کېږي).
هغه ښځه چي فالونه ګوري، فالبینه ښځه.

لوی مخلص ویلي دي:
چي نه پوه ئې نه خاوند ئې د کمال
په کونګرو باندي څه ګوري خپل فال
مخ د خیر به ونه ویني هیڅ وخت
نه په ورځ او نه په میاشت او نه په کال
(۱۸۷ مخ)

کهال، کهاله:
لټ، تنبل.

لوی مخلص وایي:
لټ نه کار کړي نه پروا لري په ننګ
غزولي پښې کهاله پر نس چنګ
چي نه بار وړي او نه سم تلای سي پر لار
د مته خرو خاوندان وي ډېر په تنګ
(۱۸۵ مخ)

مته خر به غالباً (مشه خر) وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کهی:
یو راز تېشه ده چي بوټی په پرې کوي.

لوی مخلص وايي:
د کهی لاستی که نه وي له خپل ځانه
له ریښو به ونه، نه سي په لګ لګ
(۵۰ مخ)

{ګ}

ګادړ:
ناکس.

لوی مخلص وايي:
د مېړه پر خپل مړوند باندي تکیه
منت نه مني پر ځان د هر ګادړ
(۳۲ مخ)

ګار:
تاوان، مصرف، لګښت.

لوی مخلص وايي:
پردی وې پاته مړی ما ټوله کړی شو په شو؟
پر لار د جوارې ولاړې یا ګارسوې د مېلو
(۷۵ مخ)

ګاړه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

مستې، ګاټه شلومبې.

لوی مخلص وايي:
پښتون تل هګۍ، شيدې، ګاړه، غوړي خوري
په تودو ژړو اوبو ئې پروا نه وي
(۷۲ مخ)

ګاوله :
چپلکه، موچڼه.

لوی مخلص وايي:
که پخوا وو په وطن کي هسې چوټ
چي په پښه د چا به ګاوله وه يا بوټ
نن دنيا غواړي خپل دود له هره چا
موږ ته هم ښايي چي وکړو پتلون کوټ
(۱۴۰ مخ)

ګچه :
اندازه.

لوی مخلص وايي:
دوه ګزی ټوپ درله درکړي چي ستا زړه سي په خوشحال
چي ګچه ئې کړې په کور کي لوېشت وي کم هغه ټوکر
(۲۸ مخ)

ګډ:
خبري کوونکی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
تش کوگل بدن مي وچ کړ د يار غم
ځکه ګډ يم په نارو لکه رباب
(۹ مخ)

اوس په دوا ړو لاسو ګډ ئي بل ته نه ورکوې وار
موږ نور کار له تا څه غوښتئ هسي نه چي سې خطيب
(۹ مخ)

ګراتی:
(د ګاف په سکون).
خيري کوټ، کرتی.

لوی مخلص وايي:
په زړتيا ځي له هر چا حال د ځوانی
اوړي خوی بدلېږي رنګ له ناکامی
ګراتی ډوله وي چي خيري سي پرتوګ
له زړي رخچيني جوړه سي کپی
(۲۱۰ مخ)

ګرالبي:
خيري ګرېوان.

لوی مخلص وايي:
کې زه ستا له ګرالبو ورمږ تې زما له ګرالبو
له خپل وروره ګته لو شرمساري ده
(۲۲ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګړ:
هغه څوک چې د بدن وربښتان ئې تر اندازې زيات او ګڼ وي، پُرموی (پارسي).

لوی مخلص وايي:
چې سموالی د چا نه واورې په غوږ
په ورو وروتګ غلط مه سه د هر ګړ
شرمښ غلی تر شپانه پورې ورځي
څو چې ونيسي تر غاړه د بل مړ
(۱۲۹ مخ)

ګله واره :
ځولۍ وشمه ټوکر چې د آس پر شا باندې پروړ له يوه ځايه بل ځای ته انتقالوي.

لوی مخلص وايي:
ببل دې نه کړه سره ښه او بد په چڼ
کار د دين دنيا دې واړه پله ګڼ
ګله واره نس د وريجو غوښو ډک
لا نارې وهي چې کمه دې بانجڼ؟
(؟مخ)

"پله ګڼ" سره ګڼ، پله شلول.

ګنده:
(فشار پر اوله څپه).

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپله ګنده کړه د سل ټکرو په ګنډ
په پردي برېستن به تود نه سې په ځنډ
که ئې سره کړې لښېږي دي پرکي
که پښې پټې کړې له سره پاله لنډ
(۱۵۳ مخ)

ګنډهېر:
تريخ، زهر.

لوی مخلص وايي:
"مخلص" پاڅه نن دي وار دئ د ملي ژبې خدمت ته
پر دښمن د پښتنوالي درست خوارېه وارېه ګنډهېر کړه
(۲۳ مخ)

ګنګرې:
جنجالونه، سرګرداني.

لوی مخلص وايي:
اعتبار د دنيا مه ګڼه خپل بخت
هوسا نه ئې که څه ناست ئې پر لوړ تخت
ته په زړو ګنګړو غموا خته
د غريب غم تش يوه ډوډۍ د وخت
(۱۳۷ مخ)

ګودړ:
زوړ ټوکر.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي له قدره پر دنيا سي څومره لوړ
هغه څه له پاره سته هغومره څوړ
د وربښم ټوکر ښايسته کړي په زر تار
آخر پروت دئ پر انبار لکه ګودړ
(۱۲۴ مخ)

ګوسړي:
د شا پاله پر څټ باندي واري خوړل.

لوی مخلص وايي:
د بګړۍ ولوني په غاړه کي لوېدلي
ګوسړي خوري پر څټ هيڅ رئ ئي تر شا نه وي
(۷۳ مخ)

ګونده:
ګله واره، د پروړو لوی جوال.

لوی مخلص وايي:
د تروټ پر ځای مي بد ايسي خپل پلار لکه پلندر
د بل پر کور ناورين ګنم پر ځان باندي اختر
مردک چي له ما چپ وي که پر وروړ سي برابر
د پروړ په ګونده ځي زه ئې نه يم ارماني
وګړو راسئ وګورئ زما مسلماني
(۷۵ مخ)

{ل}

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاښ :
مړی، لاش، نعش (پارسی). لاښ د غره کمر ته هم وايي.

لوی مخلص ويلي دي:
چي و بډو ته پر اړخ لکه چنګاښ
تل ورځي په هغو مه باسه خپل غاښ
"مخلص " ځان خوندي کوه په بل دي څه
سره پرېږده وږی سپی او مردار لاښ
(۱۷۶ مخ)

لت :
وهل خوړل.

لوی مخلص وايي:
چي زري اطلس طوار نه وي په کور کي
هر ګړی د ماندينې له لاسه لت خورم
(۷۷ مخ)
لج:
سرټمبه ګي.

لوی مخلص وايي:
له غښتلي سره مه لوبړه په لج
ئې کم واک څه پرسوې د غاړي جج
ايړلا نه کوي هيڅ واری پر سړي
څو ئې سم نه کړي له تن سره خپل بج
(۱۴۱ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لچ:
د سترګو یا ګوتو یو راز ناروغي ده. څوک چي په اخته سي خورا سخت دردونه ګالي.

لوی مخلص وایي:
ما چي ولیدی مرض د لېونتوب
له طاعونه هم بتر دئ هم ترلچ
(۱۸ مخ)

لښ:
لاښ. د مړه سوي حیوان جسد.

لوی مخلص وایي:
نفس دي ولي کړ په دا ډول سرکښ
چي له ښو څغلي پر شا په بدو خوښ
له سپېڅلي ګتې نه کوي خپل ژواک
خوله وهي لکه تېپوس په مردار لښ
(۱۷۵ مخ)

لښکښ هغه چا ته ویل کېږي چي له سلاخاني (مسلخ) څخه حلال سوي پسونه د قصاب تر دوکانه پوري رسوي.

لک وبوک :
پورته وکښته، لوړي و ژوري.

لوی مخلص وایي:
تل لوړتیا کي ځي پر لاري لک وبوک
د خوار خوله د وینو ډکه کړې په سوک

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۸۱ مخ)

لغوړن :
بې نظافته، خیرن، چټل، خواګرزن.

لوی مخلص وايي:
پر کراره نه پاتېږي له تامړی نه ژوندی
هر واده ته ځي په ښوی کالو اسقاط ته لغوړن
(۵۵ مخ)
یا:
هغه مور و پلار د وړکو دئ دښمن
چي له کوره ئې راباسي لغوړن
څوک چي نه کړي ښه پالنه د اولاد
خود بې زوی او لور یا پک وي یا پمن
(۱۹۲ مخ)
لغوړن منفي صفت دئ که د چا له نامه سره یو ځای راسي، په عیبو کي ئې شمېرل کېږي. اوس ئې ځیني لیکوال د مثبت صفت په توګه کاروي چي ما (هوتک) ته سهي نه ایسي.

لوړمالوړ:
شورماشور.

لوی مخلص وايي:
درست عالم دئ کښېوتلی د دنیا په لوړمالوړ
چي نه خوار پکښېي ودان نه د بډای سو زړه په جوړ
(۲۹ مخ)، (۱۲۴ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دغه بیت کي "لوړمالوړ" د (شورماشور، سرګردانۍ) معنا لري. دا لغت ما له مخلص پرته د بل چا په کلام کي نه دئ لوستلی. په عامه محاوره کي ئې هم له استعمال سره نه یم مخامخ سوی.

له سره پاله :
د سر له خوا.

لوی مخلص وايي:
خپله ګنده کړه د سل ټکرو په ګنډ
په پردي برېستن به تود نه سې په ځنډ
که ئې سره کړې لخبړې دي پرکي
که پښې پټې کړې له سره پاله لنډ
(۱۵۳ مخ)

له مغربه پاله :
د مغرب له خوا.
لوی مخلص وايي:
پر ګناه باندي چي دومره ئې زړه ور
خو په تله د مرګ پر لور نه ئې خبر
ستا په خیال چي ترهغو به ئې ژوندی
څو راخېژي له مغربه پاله لمر
(۱۵۸ مخ)

{م}

ماغوت :
یو راز فیریني ډوله خواږه خواړه دي. ماغوت د بډایانو خورک دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
چي ژر سوځي ستا مزاج لکه باروت
خو د دي نس غواړي پلاو ، قورمه ماغوت
سپور د کبر الوتکه په هوا
کښته کېږي د رشوت په پراشوت
(۱۳۵ مخ)

مانده:
کوچنۍ شپله.

لوی مخلص وايي:
بد رواج کړه لار د دين راځخه ورکه
ځو له سمي مخ پر غره يا پر مانده يو
(۲۰ مخ)

ماڼېجن :
خوابدی، مرور.

لوی مخلص وايي:
چي ووينې اشنا دي ورته مه ژاړه ډېر ډېر
اې زړه چي ماڼېجن نه کړې دلدار په لېونتوب
(۱۰ مخ)

مچک :
کوږ لرګی چي له درختو ځخه د مېوو شکولو پر وخت د وني ښاخونه د
کښتې خوا ته په راکشوي. هغه لرګي ته هم مچک وايي چي خره په شړي.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

نفس اخته کړو د دنیا په کش وپش
چي زړه نه کوي د خدای و لور ته کش
دا اوږد غوږی به سم ولاړ نه سي پر لار
څو مچک په پسې نه وي یا اش اش
(۱۷۳ مخ)

مردک :
ګولۍ، مرمۍ.

لوی مخص وایي:
د مردک پرهار په کم وخت کي جوړېږي
ټپ د بدي وینا بولم مرګیالي خوږ
(۳۴ مخ)

مرغټانه :
یو ډول حشره ده چي ځینې پښتانه ئي (ګونګټه، ګونګټ) بولي. دا حشره له خوشایو (غوشایو) څخه ګردۍ ګردۍ ټوټې جوړوي او د خپل غار پر لور ئې رغړوي. دغو ګردیو ټوټو ته هم مرغټانه ویله کېږي. مرغټانه (ګونګټه) په پارسي (قانغوزک) بولي.

لوی مخلص ویلي دي:
ټول د خپلي ګټې لور ته مرغټاني رغړوي
زماني په مرور او په پخلا مه سه غلط
(۴۳ مخ)

مړانه :
مېړانه، همت.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
څه بد خوی د رپاته سوی دیرینه
نه مړانه ده نه خوی د نارینه
چي د باندي دي خوا بده سي له چا
کور سوتی واخلي پر خپله ارتینه
(۲۰۳ مخ)

مړونبه، مړونبي :
واده سوې ښځه، هغه ښځه چي مېړه ئې ژوندی وي.

لوی مخلص وايي:
چي له کاره ئې لاس وخېژي حیران سي
پر مړونبي باندي سخت د کونډیانه ږغ
(۴۷ مخ)

مکړی:
یو راز سور کوچنی چنجی دئ چي په اوبو کي پر ملا غبرګ غبرګ سره
اوړي. معمولاً په ځاهانو (ځاګانو) کي پیدا کېږي.

لوی مخلص وايي:
په بدي مو کړه یو بل سره انډانډ
سره نه سوو د خوږمن پرهار په ګنډ
"مخلص" نه کړم هیڅ ګیله له زماني
زه پخپله یم مکړی د هغه ډنډ
(۱۵۵ مخ)

منګ :

(c) ketabton.com: The Digital Library

عمر.

لوی مخلص ویلي دي:
په منګ تېر تر شپېته یم لامي زړه غواړي ځواني
وګړو راسئ وګورئ زما مسلماني
(۷۲ مخ)

مُنګاچي:
مُنګاري، د خنبم (قهر) په وخت کي په نوکانو باندي د ځان یا بل چا د بدن زخمي کول، خراشیدن (پارسي).

لوی مخلص وایي:
لو بګړی او ښکر په ګنډه څه ضرور
چي وینو په منګاچو دي مخ سور
خبر نه یو چي غبنتلی ئې رشتیا
که دي مور غبنتلی ستایي پر تنور
(۱۵۹ مخ)

موشه، مُشه :
یو راز خره ته ویل کېږي. موشه خر زیاتره نه د بار وړلو وي، نه د سپارلی. له مستی له اسیته نه تابع کېږي او تل خرچلکي وهي.

لوی مخلص ویلي دي:
د اصیل په خدمت تېر سه تر نفس
خیر نسته په پالنه د ناکس
د سکاڼ ځای ته به ونه رسي مُشه
کي د زروکړي اوسار، کته اطلس

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۷۲ مخ)

مینده:
ناخسي پسه.

لوی مخلص وايي:
مېږ، مینده تر شا خسي ځوړند وي مدام
بهاوركړې د پسه او غوښې دركړي د سخوندر
(۳۷ مخ)

{ن}

ناتار:
ناتار یو راز خواړه دي. په مستو یا شلومبو کې ډوډۍ وړه کړي وروسته پیاز، هوږه او بادرنگ په گډ کړي، دپاسه نعنا یا شینشوبې پر ودوړوي. ناتار د گرمۍ د موسم خواړه دي. اولنیو کابلیانو "جان عمه" ورته وایه.

لوی مخلص ویلي دي:
خپل پردي ئې هیڅ تر ستوني نه تېرېږي
تر پلاو ئې د تروو شلومبو ناتار خوښ
(۴۱ مخ)

نرد:
د شطرنج په شان یو راز بازي ده.

لوی مخلص ویلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

له رشوته چي کړې درست عمر معاش
خود باېلل به دي په نرد وي يا په تاش
چي په دې توګې ګټې هسې ښندې
خانه !ستا پر هوښيارۍ باندي شاباش
(۱۷۳ مخ)

نيمګړې :
مجازاً د (فاني دنيا) په معنا.

لوی مخلص ويلي دي:
ډېر د پور په کښلو مه کړه پر چا کښ
که ئې نه لرې ببخايه دی ستا کښ
په درست عمر که پوهېږې په وينا
چي ونه کړې د نيمګړې پر خوا کښ
(۱۷۲ مخ)

{و}

واج :
عوض، مبادله(لس زره پښتو لغتونه).
لوی مخلص ويلي دي:
خدای دي هيڅ مه کړه خاوند د هغه واج
چي ئې مومې په سپيتانه او احتياج
که درونتيا په سر کي درد پيدا کوي
پر سر مه سه د چا هسې ډول تاج
(۱۴۱ مخ)

واري :

(c) ketabton.com: The Digital Library

قربان، جار.

لوی مخلص وايي:
په مړتيا کي هر سړی کوي ياري
هم وربولي دي په جار و په واري
دا ځرګنده چي په وخت کي د نېستۍ
پلار له زويه څخه کاندي بېزاري
(۲۰۹ مخ)

وازګه :
ځيني پښتانه ئې (وازده) بولي، دکندهارپښتانه وازګي ته (مو) هم وايي.

لوی مخلص وايي:
په غوړو کي د کونجتو تېل يا وازګي يا شلغم
خو تر ستوني بې تېر نکړي که څوک ځان کړي په خبر
(۳۷ مخ)

واښ :
د اوښ د غاړي مهار.

لوی مخلص وايي:
نن د هيلي واښ "مخلصه" وشلاوه اشنا
خدای زده چي بې بيا په محبت کړي سبا روغ
(۴۲ مخ)، (۲۰۷ مخ)
يا بل ځای:
هر کنسکی وي پر خپله دنيا سراښ

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي ډوډۍ بې لاندي نه کړې څوک تر غابښ
که هر څو وریسې ځغلي په دو دو
خلاص به نه کړي د دي سپي له غاړي وابښ
(۱۷۵ مخ)

وانې :
(فشار ئې پر لومړۍ څپه دئ) میده سوی ناپاک درمند ، د "وانه" په شکل هم کارېږي.

لوی مخلص راته وايي:
څوک به لري مځکي درمندونه وانې ډېر
څوک به وږېجن له غریبۍ وي په هر وټ
(۱۵ مخ)

وټ:
لو سوی کښت، خالي مځکه.

لوی مخلص ویلي دي:
څوک به لري مځکي درمندونه وانې ډېر
څوک به وږېجن له غریبۍ وي په هر وټ
(۱۵ مخ)

وربږ :
د آس د څټ وربښتان.

لوی مخلص وايي:
که د خوارزړه په دنیا پسي وي خوږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ هم هسي دئ په غم د ډېر و لړ
اوبو وړی که لاس اچوي و ځگ(ته)
سپاره هم لـه ويري نيسي د آس وربږ
(۱۲۹ مخ)

وربږجن:
زلخوربږی، ډېر وربږی.

لوی مخلص وايي:
څوک به لري مځکي درمندونه واني ډېر
څوک به وربږجن له غريبۍ وي په هر وټ
(۱۵ مخ)

وهم:
وارخطايي، ببره (وېره).

لوی مخلص وايي:
له وهمه سترگي نه لري طاقت د يار د مخ
يارانو ما ليدلی دئ د حسن نزاکت
(۱۴ مخ)

{هـ}

هل:
د يوي کولو تېش.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

نجار د خوني ور کړي هم نبه کټ د پرېوتو
کلکي مځکي په خيرېږي هل ئې ډېر لري طاقت
(۱۳ مخ)

هول:
له چتې وتل، وارخطايي.

لوی مخلص وايي:
هغه دم ووزي له هوله پر ملا تيک
غوره مال که دي بيان کړي څه اوصاف
(۴۷ مخ)، (۱۲۴ مخ)

هېښ:
حيران، اريان، بې عقل.

لوی مخلص وايي:
ولي ناست ئې په خوارۍ کي هسي هېښ
مړوې به نس تر خو پر کور د خېښ
چي وې نه مومې په زور د خپل مړوند
هيڅ به نه سې پر ښېگڼه باندي پېښ
(۱۷۵ مخ)

{ي}

يپ:
غوته، ډوب.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
ځان ته ګټه وروړ ته زیان لکه کشپ
دا دي څه وکړه منحوسه کښېنه چپ
د اسلام په منځ کي چیرته وو ببلتون
تا مینده کړ، سپي د مرګ په غوټه یپ
(۱۳۲ مخ)

یوم:
ببل، ببلچه.

لوی مخلص وايي:
نه به یوم لرو نه سپاره نه تبره توره چاړه
که پښ نه ټکوي اوسپني د خپل مټ په قوت
(۱۴ مخ)

وراشې او اصطلاحات

ماغزه شلومبې کېدل:
دا وراشه هغه وخت ویله کېږي چي یو چا ته بیا بیا یو مطلب وویل سي او هغه غوږ نه پر نیسي نو وايي چي د سرماغزه مي شلومبې سوه خو پر تا ئې هیڅ اثر نه کېږي.

لوی مخلص ویلي دي:
د "مخلص" ماغزه شلومبې په ډېر ویل
نور مي پسله دي یارانو کړئ معاف
(۴۷ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د باد ترورې سپک:
ډېر تحقیر کېدل.

لوی مخلص ویلي دي:
نو چي لوی سي مور او پلار
کړي د باد ترورې سپک
(۴۹ مخ)

پر غوړ وهل:
نورو ته په کنایه خبره کول. دا وراشه هغه وخت کارېږي چي ثوک نه غواړي چا ته مخامخ کومه خبره وکړي.

لوی مخلص ویلي دي:
ځان ته وایم پر غوړ نور وهم چي پوه سي
زه "مخلص" یم د وطن غم د ملت خورم
(۷۸ مخ)

نه مات نه څه توی:
دا وراشه هغه وخت کارېږي چي یو ثوک پر نه څه باندي خښمېدلی وي او د خښم (قهر) له پاره کوم منطقي دلیل موجود نه وي.

لوی مخلص ویلي دي:
ولي لږ کار ځان ته ډېر کړو په نزاع
چي خپل خوږ ژوند سره تېر کړو په نزاع
خو نه مات او نه څه توی دي نو پر څه
خوند د شات لکه ګندهېر کړو په نزاع
(۱۷۸ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ملک تر مخ د غاتري (کچري) تر شا نه تېرېدل:
دا متل وشمه جمله ده. د کلي د ملک تر مخ که څوک تېر سي هرومرو کومه لانجه ورته پېښوي او د غاتري (کچري) تر شا که څوک ودرېږي په لغته ئې وهي. ځکه نو دا وراشه یا متل ویل سوی دئ.

لوی مخلص وایي:
د چا پام چي ځان ته نه کړي ځه چابک
هر سړی په درنو درونډ په سپکو سپک
مه درېږه د کچري سپی، تر شا
مه ترمخ کله تېرېږه د ملک
(۱۸۲ مخ)

حال پلن اچول:
ځان ناخبره (ناګومانه) اچول، تجاهل.

لوی مخلص وایي:
چي ترلې ئې په سل فکره غمجن
ځان شلوه له ټولو، حال واچوه پلن
تر هغو به هوسا نه سې په ژوندون
څو په پښه کي دي سپنسی لکه ستن
(۱۹۳ مخ)

دغه راز (۱۹۵ مخ) خو دلته "ځان مه اچوه پلن " لیکل سوی دئ چي د چاپ غلطي ئې بولم.

ځان کوږ اچول:
دا وراشه هم د تېري وراشي په شان کارېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځان ناخبره (ناګومانه) اچول، تجاهل.

لوی مخلص وايي:
"مخلص" خلک چي مي فکر ګنې روڼ
ځان به ولي پر هر څه اچوم کوڼ
په وطن کي چي څـوک کاندي خيانت
د هغه پر مخ به تو کړم يا به سوڼ
(۱۹۸ مخ)

توبه له مړو خالي کېدل:
توبه د کندهار په لوېديځ کي د کوړک په غره کي د يوې سيمي نوم دئ.د
دغه ځای خلک چي له چا څخه کوم نادوده عمل ووېني نو وايي چي
"توبه له مړو (مېړنو) خالي ده، کنه ستا چاره به ئې درکړې وای".

لوی مخلص همدا مطلب بيان کړی دئ:
چي پر لار ځې د نوکانو پر سرو
تل سورنا وهې له خياله په سږمو
نو راوړی به ئې ته يوازي مور
يا "توبه د اخک تشه له مړو"
(۲۰۰ مخ)

له رېږي لکۍ جوړېدل:
دا وراشه د ځان شرمولو، نامناسبه کارکولو پر وخت ويله کېږي.

لوی مخلص راته وايي:
نن منصف ناست ئې د عدل پر چوکۍ
ګوره خرڅ چي نه کړې دين په څو روپۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

که له حقه دي مخ گرزاوه پر ښت
نو له رېيري به دي جوړه سي لکی
(۲۰۷ مخ)

میرزا عبدالقادر بیدل هم د پورتنۍ ځلوريځي د وروستي نیم بیتي مطلب په یوه بیت کي ویلی دئ:
پیش بینی کن، زننگ حسرت ماضی برا
بر قفا نظاره کردن، ریش رادُم می کند
(دیوان بیدل، جلددوم، ص ۹۱۵ ، تهران ۱۳۸۲ش)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library